

ייחודו של מקום המקדש

הר הבית, הוא הר המוריה, נתייחד כבר בראשית היצירה. לימדונו חז"ל שבריאת העולם התחילה ממקום זה¹, ומאדמתה נברא אדם הראשון². במקום זה הקריב אדם הראשון קרבנות כשנברא³, וכן קין והבל הקריבו שם את קרבנותיהם⁴, וכן נח כשיצא מהתיבה אחר המבול הקריב קרבנות במקום זה⁵, ובמקום זה עקד אברהם אבינו את יצחק בנו, וקרא למקום 'ה' יראה'⁶.

בעמדו במקום זה אמר יעקב אבינו ע"ה "מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלקים וזה שער השמים". ואמרו חז"ל (נפקי לר"א פק ל"ה) "השכים יעקב בפחד גדול ואמר 'ביתו של הקב"ה במקום הזה', שנאמר ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה, מכאן אתה למד שכל המתפלל במקום הזה בירושלים כאלו

¹ בגמ' יומא (דף נ"ד): "שממנו הושתת העולם", ובריש מסכת שמחות (פרק חיבוט הקבר) – "ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, ללמדך שכשברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, כילוד אשה בראו. מה ילוד אשה מתחיל מטבורו ומותח לכאן ולכאן לארבעת צדדיו, כך התחיל הקדוש ברוך הוא לברוא את העולם מאבן שתיה ומקדש הקדשים, וממנה הושתת העולם, ולכך נקראת אבן שתיה שממנה התחיל הקדוש ברוך הוא לברוא את עולמו".

² ירושלמי נזיר (פ"ז ה"ב) "אמר רבי יודה בן פזי מלא תרווד אחד נטל הקדוש ברוך הוא ממקום המזבח וברא בו אדם הראשון אמר הלואי ייברא ממקום המזבח ותהא לו עמידה הדא הוא דכתיב (בראשית ב ז) וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה וכתוב (שמות כ כא) מזבח אדמה תעשה לי מה אדמה שנאמר להלן מזבח אף כאן מזבח (בראשית ו ג) ". פרקי דרבי אליעזר (פרק יא) "חבה יתירה חבב הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון שבראו במקום טהור במקום בית המקדש והכניסו לאפדנו, שני' ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן' מאיזה מקום לקחו מבית המקדש והכניסו לפלטין שלו זה גן עדן, שני' ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה".

³ בראשית רבה (פרשת נח) "ויבן נח מזבח לה'... ר' אלעזר בן יעקב אומר על מזבח הגדול שבירושלים, ששם הקריב אדם הראשון שנאמר (תהלים סט) ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס".

⁴ פרקי דרבי אליעזר (פרק כג) "מה עשה נח לקח מן הבהמה הטהורה שור וכשב ומכל עוף הטהור תור ובני יונה ובנה את המזבח הראשון שהקריבו עליו קין והבל, והקריב ארבעה עולות, שני' ויבן נח מזבח לה', ויקח אין כתו' כאן, אלא ויעל עולות במזבח".

⁵ כנ"ל הערה 3.

⁶ זו"ל הרמב"ם (בית הבחירה פ"ב ה"ב): "ומסורת ביד הכל שהמקום שבנה בו דוד ושלמה המזבח בגורן ארונה, הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח ועקד עליו יצחק, והוא המקום שבנה בו נח כשיצא מן התיבה, והוא המזבח שהקריב עליו קין והבל, ובו הקריב אדם הראשון קרבן כשנברא ומשם נברא, אמרו חכמים אדם ממקום כפרתו נברא".

התפלל לפני כסא הכבוד ששער השמים שם הוא ופתח פתוח לשמוע תפלה, שנאמר וזה שער השמים".

במגיפה שהיה בימי דוד המלך ע"ה נצטווה דוד לבנות מזבח במקום זה⁷, ושלמה בנו בנה שם את בית המקדש⁸. שם בנו עולי בבל את בית המקדש השני, ועליו יעמוד בית המקדש השלישי שיבב"א.

המקדש מקום השראת השכינה

מקום המקדש הוא המקום אשר בחר ה' לשכן שמו שם, וכלשון הפסוק "הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם" (דברים יב, גס יד, וסס ט"ז, וסס כו, ועוד הכנה), ובדברי הימים (דה"ב, ז) "וְעַתָּה בְּחַרְתִּי וְהִקְדַּשְׁתִּי אֶת הַבַּיִת הַזֶּה לְהִיּוֹת שְׁמִי שָׁם עַד עוֹלָם וְהָיוּ עֵינֵי וְלִבִּי שָׁם כָּל הַיָּמִים", והוא המקום ששם שורה השכינה, ונקרא 'בית יי' (יותר מ-250 פעמים במקרא) ו'בית אלהים' (במקרא כ"ח, דה"ב ל"ד).

המצוות של המקדש כולם, הם התייחסויות אל השכינה ששורה במקום המקדש, שנצטוו ישראל לעבוד את ה' במקום המקדש, כיון ששם השכינה שורה, וכלשון הפסוק "כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל שְׁבִטֵיכֶם לְשׂוֹם אֶת שְׁמוֹ שָׁם לְשֹׁכֵנוֹ תִדְרָשׁוּ וּבָאתֶם שָׁמָּה" (דברים יז, וכן "כִּי בָהָר קִדְשֵׁי בְּהָר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל נֶאֱמַר אֲדֹנָי ה' שָׁם יַעֲבֹדְנִי כָּל בַּיִת יִשְׂרָאֵל כָּל הַבָּאֲרָץ" (יחזקאל כ, מ).

עבודת ה' במקום המקדש מתבטאת באופנים שונים. בראש ובראשונה, המקדש הוא המקום שבו מקריבין קרבנות לה', קרבנות החובה בבוקר ובערב, וכן קרבנות המוספים בימים מיוחדים. כמו כן כל מי שעבר עבירה בא לבית המקדש להקריב קרבן חטאת ולהתוודות, ומתכפר, וכן מי שרוצה להודות לה' בא למקדש ומקריב קרבן תודה, עולה או שלמים. גם יש סדר שלם של עבודת המקדש של הקטרת הקטורת, הדלקת המנורה, לחם הפנים, תקיעת חצוצרות, וכל שאר עבודת המקדש.

⁷ שמואל ב' פרק כד; דברי הימים א פרק כא. [ויבא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה הקם לה' מזבח בגרן ארונה היבסי: ויעל דוד כדבר גד כאשר צוה ה' ... ויבן שם דוד מזבח לה' ויעל עלות ושלמים ויעתר יקוק לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל"].

⁸ מלכים א פרק ו', דברי הימים ב פרק ג'. [ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלם בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו אשר הכין במקום דויד בגרן ארנן היבסי (דברי הימים ב פרק ג)].

התפילה במקדש

המקדש הוא המרכז של כל עבודת ה', והדבר בא לידי ביטוי באופנים שונים, שאחד מהם הוא הקרבת הקרבנות, אמנם ישנם עוד אופנים לעבודת ה' במקום המקדש, שהבולט שבהם הוא עבודת התפילה במקדש.

מקום המקדש כמקום המסוגל לתפילה, נזכר בתורה עוד לפני בניית בית המקדש עצמו. יעקב אבינו ע"ה בעמדו במקום המקדש אמר "מה נִזְרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה, אֵין זֶה כִּי אִם בַּיִת אֱלֹהִים וְזֶה שְׁעַר הַשָּׁמַיִם" ותירגם יונתן "וְיָדִין כָּשֶׁר לְצִלוֹ" [וזה כשר לתפילה], וכן פירש רש"י "וזה שער השמים - מקום תפילה לעלות תפילתם השמימה". ואמרו חז"ל (נפיקי דר"א פרק ל"ה) "מכאן אתה למד שכל המתפלל במקום הזה בירושלים כאלו התפלל לפני כסא הכבוד ששער השמים שם הוא ופתח פתוח לשמוע תפלה, שנאמר וזה שער השמים". ובראב"ע שם כתב "כי אם בית אלקים שיתפלל אדם בו בשעת צרכו ותשמע תפלתו כי המקום נבחר".⁹

שלמה המלך, בחנוכת בית המקדש שבנה, התפלל לה' תפילה המכונה 'תפילת שלמה'. (מלכים א' פרק ח', דברי הימים ב' פרק ו'). שלמה התפלל שהקב"ה ישרה שכנינתו בבית שבנה, ושהמקדש יהיה המקום המיוחד בעולם לקבלת תפילת עמו ישראל, וכן לכל העמים.¹⁰

וּפָנִיתָ אֶל תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל תַּחֲנֻנָּתוֹ ... לְהִיּוֹת עֵינֶיךָ פְּתוּחוֹת אֶל הַבַּיִת הַזֶּה לְיִלְהַ וַיּוֹם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ יְהִי שְׁמִי שָׁם לְשִׁמְעַת אֶל הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל עַבְדְּךָ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה: וְשִׁמְעֵתָ אֶל תַּחֲנֻנַת עַבְדְּךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתְפַּלְלוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְאַתָּה תִשְׁמַע אֶל מְקוֹם שִׁבְתְּךָ אֶל הַשָּׁמַיִם וְשִׁמְעֵתָ וְסִלַּחְתָּ...

⁹ מן הענין לציין לדברי הכוזרי (מאמר ב' אות י"ד) "כי בית המקדש בנוי בהר המוריה, ושם מבלי ספק המקומות שראויים להקרא שערי השמים. הלא תראה יעקב אבינו, שלא תלה המראות אשר ראה לא בזכות נפשו ולא באמונתו ובר לבבו, אבל תלה אותם במקום, כמו שאמר: ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה, ועליו אמר קודם לזה: ויפגע במקום, ר"ל המקום המיוחד".

¹⁰ ומן הענין לציין שבתפילת שלמה, ששלמה מתפלל להיות עיניו פתוחות אל הבית הזה לילה ויום אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שם, כל ההתייחסות של שלמה, הינה רק לתפילות שמתפללים במקדש, ולא לקרבנות שמקריבים שם!

כָּל תְּפִלָּה כָּל תַּחֲנָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה לְכָל הָאָדָם לְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִדְעוּן אִישׁ נִגַע לָבָבו וּפְרֵשׁ כְּפִיו אֶל הַבַּיִת הַזֶּה: וְאַתָּה תִשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מִכּוֹן שַׁבְּתֶיךָ וְסִלַּחְתָּ וְעָשִׂיתָ וְנָתַתָּ לְאִישׁ כְּכֹל דְרָכָיו אֲשֶׁר תִּדְעֵךְ אֶת לָבָבו כִּי אַתָּה יִדְעָתָ לְבַדְּךָ אֶת לָבָב כָּל בְּנֵי הָאָדָם.

וכן אמרו חז"ל, במסכת שמחות (פרק ו): **"שמתחילה לא בנה שלמה הבית אלא על תנאי, שכל מי שיש לו צרה יבא ויתפלל עליה, 'רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה שדפון ירקון ארבה חסיל כי יהיה כי יצר לו אויבו בארץ שעריו כל נגע כל מחלה, כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם'; אין לי אלא ליחיד, לצבור מניין, תלמוד לומר 'לכל עמך ישראל'; אין לי אלא לישראל, לנכרי מניין, תלמוד לומר 'וגם אל הנכרי אשר לא מעמד ישראל הוא'; מבקש בנים, או אפילו נכסים, מניין, תלמוד לומר 'כל תפלה כל תחנה'."**

ובתפלת יהושפט [שהתפלל בחצר המקדש, בקיבוץ עם ישראל, כשבאו עליהם עמון ומואב למלחמה] (דברי הימים ב פרק כ) מבואר אף יותר, שלא רק שהמקדש הוא המקום המסוגל ביותר לתפילה, **אלא שזהו מהות ענין המקדש, שיתפללו שם בשעת צרה.** – [וכלשון המס' שמחות הנ"ל "שמתחילה לא בנה שלמה הבית אלא על תנאי, שכל מי שיש לו צרה יבא ויתפלל עליה"].

"וַיַּעֲמֵד יְהוֹשָׁפָט בְּקֶהֱל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בְּבַיִת ה' לִפְנֵי הַחֲצֵר הַחֲדָשָׁה: וַיֹּאמֶר ... הֲלֹא אַתָּה אֱלֹקֵינוּ הוֹרֵשֶׁת אֶת יִשְׂרָאֵל וְתִתְּנֶנָּה לְזֶרַע אַבְרָהָם אֲהַבְּךָ לְעוֹלָם: וַיִּשְׁבּוּ בָהּ וַיִּבְנוּ לָךְ בָּהּ מִקְדָּשׁ לְשִׁמְךָ לֵאמֹר: אִם תָּבוֹא עָלֵינוּ רָעָה חָרָב שְׁפוּט וְדָבָר וְרָעַב נַעֲמְדָה לִפְנֵי הַבַּיִת הַזֶּה וּלְפָנֶיךָ כִּי שִׁמְךָ בְּבַיִת הַזֶּה וְנִזְעַק אֵלֶיךָ מִצָּרֵתֵנוּ וְתִשְׁמַע וְתוֹשִׁיעַ:

בכל תקופת המקדש עלו ישראל למקדש לשפוך את שיחם לפני ה'. (וכמו שמצינו בחנה¹¹, וכן חזקיהו המלך במלחמת סנחריב¹², ועוד הרבה), וכן

¹¹ פסיקתא רבתי (פיסקא מג) – על הפסוק 'כי פקד ה' את חנה' – "ואף חנה על שהייתה תדירה להיות עולה ומתפללת בבית המקדש ומתחננת לפני הקדוש ברוך הוא שמע תפילתה ופקדה, מניין, ממה שקרינן בענין כי פקד ה' [את] חנה".

בירמיהו מצינו ששם התאספו כל ישראל להתפלל בצום לפני ה'¹³. וכן מצינו ביואל (א, יז) – "קִדְשׁוּ צוֹם קְרָאוּ עֲצָרָה אֲסֹפוּ זִקְנִים כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ בֵּית ה' אֱלֹהֵיכֶם וְזָעְקוּ אֶל ה'". וכן בחז"ל מצאנו שהתפילות הגדולות בתעניות הם בישער המזרח בהר הבית'. ובספר ישעיהו מוגדר בית המקדש כ'בית תפלה': וְהִבְיֵאוּתִים אֶל הַר קִדְשֵׁי וְשִׁמְחֹתִים בְּבֵית תְּפִלָּתִי ... כִּי בֵּיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל הָעַמִּים.

וכן מצאנו בחז"ל שהיו עולים להר הבית כדי להתפלל על כל צרה, כמבואר במסכת שמחות (פרק ו) – "ואלו הן שמקיפין דרך שמאל, אבל, ומנודה, ומי שיש לו חולה, מי שיש לו חולה, אומרים לו השוכן בבית הזה ירחם עליו, ואם היה בן קיימא ירחם עליו מיד, ומעשה באשה אחת שחלתה בתה ועלתה והקיפה, ולא זזה משם עד שבאו ואמרו לה נתרפאתה".

וכן ביאר הרמב"ם במצות תפילה (סה"מ עק"ז ה') את דברי המדרש על הפסוק 'ואתו תעבודו' "עבדהו במקדשו". ביאר הרמב"ם וז"ל "כלומר ללכת שם להתפלל בו ונגדו כמו שבאר שלמה עליו השלום". ובמדרש הגדול מבואר אף יותר מכך, שהקב"ה בנה את בית המקדש רק בשביל שישמש למקום תפילה. וז"ל מדרש הגדול (פס"ט וז"ל ה' – על הפסוק 'זבין כתפיו סכן') "מה ראה בית המקדש להיות בחלקו שלבנימין, אלא אמר הקב"ה איני בונה בית המקדש אלא שיתפללו בני לפני בתוכו ואני מתמלא עליהם רחמים, האיך אני שורה בתוך חלקן שלא לו והן לא נתמלאו רחמים על אחיהם".

וכן כתב הרד"ק (ע"כ ע"ז) "הוא החצר שנאספים בו ישראל בבית המקדש להתפלל שם והקדוש ברוך הוא שומעם ועוזרם לפיכך נקראת עזרה כי כל הבא להתפלל שם בלב שלם נעזר בי"י אלהיו". וכן כתב הערוך (ע"כ ע"ז) "י"מ בשביל כן נקראת עזרה מן 'עזרה בצרות' כלומר ששם מתפללין לאל ושומען ועוזרן".

¹² מלכים ב פרק יט. [ויהי כשמע המלך חזקיהו ויקרע את בגדיו ויתכס בשק ויבא בית ה' ... ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים ויקראם ויעל בית ה' ויפרשהו חזקיהו לפני ה': ויתפלל חזקיהו לפני ה' ויאמר...].

¹³ "ויהי בשנה החמשית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה בחדש התשעי קראו צום לפני יקוק כל העם בירושלם וכל העם הבאים מערי יהודה בירושלם: ויקרא ברוך בספר את דברי ירמיהו בית יקוק בלשכת גמריהו בן שפן הספר בחצר העליון פתח שער בית ה' החדש באזני כל העם" (ירמיהו פרק לו).

ההשתחוויה במקדש¹⁴

עוד אופן של עבודת השם במקדש הראויה להדגשה היא ההשתחוויה במקדש. עצם ה'השתחוויה' כעבודה לה' נזכרת בתורה פעמים רבות. כשהלך אברהם אבינו לעקוד את יצחק בנו, אמר לנעריו "וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנִשְׁוָבָה אֵלֵיכֶם" (בלאטית כ"ג). בהר סיני אמר ה' למשה "עֲלֵה אֵלַי ה' אֶתֶּה וְאֶהְרֹן ... וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרַחֵק" (שמות כ"ד). וכשהיו ישראל רואים את עמוד הענן יורד על אהל מועד היו משתחווים לשכינה "וְיָקָם כָּל הָעָם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ אִישׁ פֶּתַח אֹהֶלוֹ (שמות ל"ג)".

משהוקם המשכן ונבנה המקדש, נקבע המקדש כמקום השראת השכינה, ונתייחד המקדש באופן מיוחד להיות מקום של עבודת ההשתחוויה לה'. וכן נאמר על אלקנה "וַעֲלָה הָאִישׁ הַהוּא מְעִירוֹ מִיָּמִים וְמִיָּמָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת וְלִזְבַּח לַה' צְבָאוֹת בְּשֵׁלָה" (שמואל א, ט), וכן בתפילת יהושפט כתוב "וַיִּקְדּוּ יְהוֹשֻׁפֵט אֶפְיָם אֶרְצָה וְכָל יְהוּדָה וַיִּשְׁבְּי יְרוּשָׁלַם נָפְלוּ לְפָנָי ה' לְהִשְׁתַּחֲוֹת לַה'" (דה"י ז, כ).

גם בחז"ל מוזכר כמה פעמים את עניין ההשתחוויה במקדש - בשעת שירת הלויים בכל יום כשהגיעו לפרק בשיר, היו תוקעים ויעל כל תקיעה השתחוויה¹⁵, כמו כן הכהנים בגמר כל עבודה היו משתחווים לה'¹⁶, וכן כל עם ישראל כשהיו באים לבית המקדש היו משתחווים, כמבואר במשנה "שלש עשרה השתחוויות היו במקדש, של בית רבן גמליאל ושל בית רבי חנינא סגן הכהנים היו משתחווים י"ד" וכן בשעת הוידוי של הכהן הגדול ביום הכיפורים כשהיה הכה"ג מזכיר את שם המפורש היו כל ישראל משתחווים¹⁷. וזה אחד מעשרה ניסים שנעשו לאבותינו בביהמ"ק "עומדים צפופים ומשתחווים רווחים" (אבות ה'). אף לענין הדין של אבן משכית אמרו חז"ל (תו"כ נה"ו) "ואבן

¹⁴ רוב הדברים מספר אל הר המור.

¹⁵ "והקיש בן ארזא בצלצל ודברו הלויים בשיר הגיעו לפרק תקעו והשתחוו העם, על כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחוויה" (משנה תמיד ז, ג; רמב"ם תו"מ ו, ז).

¹⁶ "מי שזכה בדישון מזבח הפנימי נכנס ונטל את הטני והשתחוה ויצא. מי שזכה בדישון המנורה נכנס ... נטל את הכוז ממעלה שניה והשתחוה ויצא. מי שזכה במחתה צבר את הגחלים על גבי המזבח ורדדן בשולי המחתה והשתחוה ויצא. מי שזכה בקטרת היה נוטל את הבזך ... והקטיר והשתחוה ויצא." (משנה תמיד פרק ו' וז'; רמב"ם שם ג, ז וי"ז).

¹⁷ "והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים שם המפורש שהוא יוצא מפי כהן גדול היו כורעים ומשתחווים ונופלים על פניהם וכו'" (יומא פרק ו').

משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה, בארצכם אי אתם משתחווים על האבנים אבל אתם משתחווים על האבנים שבמקדש".

גם בנבואות לעתיד לבוא תופסת ההשתחוויה מקום חשוב, בישעיהו (ס"ו) כתוב "וְהָיָה מִדֵּי חֹדֶשׁ בְּחֹדְשׁוֹ וּמִדֵּי שָׁבַת בְּשַׁבְּתוֹ יָבֹא כָּל בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנָי אָמַר ה'", וביחזקאל (מ"ו) "וַיָּבֹאוּ עִם הָאָרֶץ לְפָנָי ה' בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דָרָךְ שְׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת יֵצֵא דָרָךְ שְׁעַר נֶגֶב", ובזכריה (יז) "וְהָיָה כָּל הַנּוֹתֵר מִכָּל הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל יְרוּשָׁלַם וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמִלְכָּךְ ה' צְבָאוֹת וְגוֹי"¹⁸. וכן אנו מתפללים "בנה ביתך כבתחילה וכוונן מקדשך על מכונו .. ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפניך בשלש פעמי רגלינו".

ובמדרש (בלאשית רבה פ' וילא נ,ג) אמרו "הכל בזכות השתחוויה, ואברהם לא חזר מהר המוריה בשלום אלא בזכות השתחוויה, ונשתחוה ונשובה אליכם, ישראל לא נגאלו אלא בזכות השתחוויה, שנאמר ויאמן העם וגוי ויקדו וישתחוו, התורה לא נתנה אלא בזכות השתחוויה, שנאמר והשתחוויתם מרחוק, חנה לא נפקדה אלא בזכות השתחוויה שנאמר וישתחו שם לה', הגליות אינן מתכנסות אלא בזכות השתחוויה שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגוי, והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלים, בהמ"ק לא נבנה אלא בזכות השתחוויה שנאמר רוממו ה' אלהינו והשתחוו להר קדשו, המתים אינן חיינן אלא בזכות השתחוויה שנאמר באו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו".

המקדש מרכז התורה

בנוסף על כך המקדש הוא אף מרכז התורה. בקודש הקדשים, המקום המקודש ביותר בתוך המקדש, מונח ארון הקודש אשר בתוכו מונחים שני לוחות הברית וספר התורה¹⁹.

אף בית דין הגדול (ה'סנהדרין') יושבים במקום המקדש [בלשכת הגזית], ומשם התורה יוצאת לכל ישראל, כמו שאמרו חז"ל (תענית ט"ז). 'הר המוריה – הר שיצא ממנו הוראה לישראל', וכל ספק בהלכה מגיע לשם להכרעה²⁰.

¹⁸ בהבאת ביכורים ישנו ציווי מפורש להשתחוות "ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה והשתחווית לפני ה' אלהיך".

¹⁹ עיי' גמ' בבא בתרא דף י"ד האם ספר התורה מונח בתוך הארון או לידו.

כמו כן במוצאי שנת השמיטה עם ישראל כולו מתאסף למקדש למצות הקהל "למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת" (דברים פ"ג, לא). [אף המלך כשמחזק את עם ישראל ללכת בדרך ה', ומלמד להם התורה, עושה זאת במקדש²¹].

ועל זה מקונן ירמיהו הנביא בקינות (איכה ג, ט) "מלכה ושריה בגוים אין תורה", וכתב הגר"א (משנה אבות פ"ה, א"נ זככות דף ת, ליקוטים על הא"ר) שלכן אומרים אחר התפילה יהי רצון שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך לפי שאחר חורבן ביהמ"ק אין תורה'.

המקדש לב כנסת ישראל

בנוסף על היות המקדש המרכז של עבודת ה' בהקרבת הקרבנות, תפילה והשתחויה, והיות המקדש מרכז התורה, המקדש אף הינו המרכז של עם ישראל בכללותו, וכל עניני האומה סובבים סביבו.

למקדש מתקבצים כל עם ישראל שלש פעמים בשנה, לשמוח לפני ה', וכן עולים לירושלים לאכול מעשר שני לפני ה' במקום אשר בחר, כדי ללמוד ליראה את ה' כל הימים²².

המקדש הוא אף מרכז המלוכה של עם ישראל. שם, צמוד לבית המקדש נמצא בית המלך²³, וגם כלי הצבא שמורים במקדש²⁴. כמו כן האוצרות של עם

²⁰ משנה מסכת סנהדרין פרק יא "שלשה בתי דינין היו שם, אחד יושב על פתח הר הבית, ואחד יושב על פתח העזרה, ואחד יושב בלשכת הגזית, ... בית דין הגדול שבלשכת הגזית שממנו יוצאת תורה לכל ישראל שנאמר (דברים י"ז) מן המקום ההוא אשר יבחר ה' עי"ש. ועי' עוד תוספתא שם פ"ז.

²¹ כמו שמצאנו ביאשיהו - "וישלח המלך ויאסף את כל זקני יהודה וירושלם: ויעל המלך בית ה' וכל איש יהודה וישבי ירושלם והכהנים והלויים וכל העם מגדול ועד קטן ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית הנמצא בית ה': ויעמד המלך על עמדו ויכרת את הברית לפני ה' ללכת אחרי ה' ולשמור את מצותיו ועדותיו וחקיו בכל לבבו ובכל נפשו לעשות את דברי הברית הכתובים על הספר הזה". (דברי הימים ב פרק לד).

²² "ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם מעשר דגנך תירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך למען תלמד ליראה את ה' אלהיך כל הימים" (דברים פרק יד).

²³ בתקופות היותר מאוחרות כשהרחיבו את בית המקדש, הורידו את בית המלך דרומה לכיוון העיר.

²⁴ "ויתן יהוידע הכהן לשרי המאות את החניתים ואת המגנות ואת השלטים אשר למלך דויד אשר בית האלהים" (דברי הימים ב פרק כג).

ישראל שמורים במקדש²⁵, ושם שמורים פקדונות של אנשים רמי מעלה וכן של אלמנות ויתומים²⁶.

במקדש גם נמצא מרכז גדול של גמילת חסדים, כדוגמת "לשכת חשאים" שיראי חטא נותנים לתוכה בחשאי, ועניים בני טובים מתפרנסים מתוכה בחשאי (קלים פ"ה), גם שם בנה שלמה שני שערים, אחד לחתנים ואחד לאבלים ולמנוודים, שבשבתות היו מתקבצין יושבי ירושלים, ועולין להר הבית, ויושבין בין שני שערים הללו, כדי לגמול חסדים לזה ולזה (מסכת סופרים פק"ט).

נמצא שהמקדש הוא המוקד והלב של עם ישראל, שם שורה השכינה והוא מרכז עבודת ה' ע"י סדר העבודה והקרבת הקרבנות, שם מרכז הדבקות בה' ע"י התפילה וההשתחוויה, שם מרכז התורה ומושב הסנהדרין, שם המרכז של גמילת חסדים, שם מרכז המלוכה ובית המלכות, שם כלי הצבא והאוצרות, ולשם כל ישראל מתקבצים במועדים ובמשך שאר השנה להדבק בה'.

המרכזיות הזאת של המקדש באה לידי ביטוי בתורה, שיש בתורה למעלה מאלף פסוקים העוסקים בענין המקדש, [שהוא כחמישית מפסוקי התורה, הרבה מאד בהשוואה למצוות אחרות. יש כחמישים פסוקים העוסקים בענין שבת, כשבעים פסוקים בעניני כשרות ומאכלות אסורות, כמאה וחמישים בענין בין אדם לחבירו]. ויש למעלה ממאתיים מצוות מתוך תרי"ג המתקיימות רק במקדש.

מקום המקדש לאחר החורבן

אף לאחר חורבן בית המקדש נשאר ההר בקדושתו²⁷, והשכינה עדיין שורה שם, ולשם כל ישראל פונים בתפילתם, וזה נלמד מהפסוקים בתפילת שלמה 'והתפללו אליך דרך ארצם ... דרך העיר אשר בחרת ... והתפללו אל הבית הזה

²⁵ כמבואר במקרא (מלכים א – פרק י"ד וט"ו, מלכים ב פרק י"ב, י"ד, ט"ז, י"ח כ"ד, ועוד הרבה).

²⁶ ספרי חשמונאים (א, א, כג; ב, ג באריכות), ויוסיפוס.

²⁷ ומש"כ הראב"ד "שאפילו לרבי יוסי דאמר קדושה שנייה קדשה לעתיד לבא לא אמר אלא לשאר אי"י אבל לירושלים ולמקדש לא אמר ... לפיכך הנכנס עתה שם אין בו כרת" היינו לענין שילוח מחנות, אבל לענין השראת השכינה מבואר להדיא שאף בזמן החורבן נשאר מקום המקדש בקדושתו.

... והתפללו אל המקום הזה²⁸; וכן אמרו חז"ל (ברכות סז): 'כל הרוקק בהר הבית בזמן הזה כאילו רוקק בבבת עינו שנאמר והיה עיני ולבי שם כל הימים'²⁹.

ובמדרשים רבים מבואר שאף אחר החורבן לא זזה שכינה ממקום המקדש. כדאיתא במדרש שוחר טוב (תהלים מזמור יא) "ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו. כל זמן שבית המקדש קיים היתה שכינה שרויה בתוכה, וכיון שגרמו העונות, ונחרב בית המקדש, סילק שכינתו בשמים, שנאמר ה' בשמים כסאו. אמר ר' אלעזר בן פדת בין חרב ובין שאינו חרב, השכינה לא זזה ממקומה, שנאמר ה' בהיכל קדשו, אף על פי שכסאו בשמים שכינתו בבית המקדש, שנאמר 'והיו עיני ולבי שם כל הימים', וכן הוא אומר 'ויענני מהר קדשו סלה', אף על פי שהוא הר בקדושתו הוא עומד. אמר ר' אלעזר [בן פדת] ראה היאך כורש אומר ויעל לירושלים אשר ביהודה ויבן את בית ה' אלהי ישראל הוא האלהים אשר בירושלים, אף על פי שהוא חרב עכשיו הוא האלהים לא זז משם. אמר ר' סימון ראה מה כתיב 'כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה', אף על פי שחרב ונעשה שדה שכינתו בשדה, ואין שדה אלא בית המקדש, שנאמר ראה ריח בני כריח שדה. אמר ר' אחא לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי, שנאמר 'הנה זה עומד אחר כתלנו'".

וגם לאחר החורבן המשיכו עם ישראל לעלות ולהתפלל בהר הבית, וכן היו עולים לה ברגלים, וכמו שאמרו במדרש (שיר השירים רצה א) – "מה יונה זו אף על פי שאת נוטל גוזליה מתחתיה אין מנחת שובכה לעולם, כך ישראל אף על פי שחרב בית המקדש לא בטלו שלש רגלים בשנה". (ונפסקה ה) – "ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז, מה צורה זו אף על פי שהיא מטשטשת מקומה ניכר, כך אף על פי שחרב בית המקדש לא בטלו ישראל פעמי רגלים שלהם ג' פעמים בשנה".

²⁸ גמ' ברכות דף ל. "היה עומד בחוץ לארץ יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל שנאמר והתפללו אליך דרך ארצם היה עומד בארץ ישראל יכוין את לבו כנגד ירושלים שנאמר והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת היה עומד בירושלים יכוין את לבו כנגד בית המקדש שנאמר והתפללו אל הבית הזה וכו'". (ונפסק ברמב"ם (פ"ה מהל' תפילה) ובטוש"ע (סי' צ"ד).

²⁹ ממה שלומדים חז"ל דינים אלו גם לזמן החורבן מהפסוקים הללו של תפילת שלמה, מוכח שהבינו שאף לאחר חורבן הבית, לא פסקה השכינה מלשרות שם, וכפי שיבואר להלן.

וכן אמרו באיכה רבה (א, נט): "אלה אזכרה – לשעבר הייתי עולה בשירות ובזמירות לפני הקב"ה, כמד"א: בקול רנה ותודה. ועכשיו בכיה סלקא ובכיה נחתא. - אלה אזכרה לשעבר הייתי עולה המוניות המוניות של חגיגה, המון חוגג... ועכשיו רמשא סלקא רמשא נחתא [תרגום: בערב עולה ובערב יורדת].

בית תפלה קבוע בחר הבית

ואף היה בית תפילה (בית כנסת) קבוע בחר הבית שלשם היו עם ישראל מתכנסים לתפילה, כפי שנזכר בספרי הקדמונים, ונביא כמה מהם.

בספר מגילת המגלה לר' אברהם בר' חייא הנשיא³⁰ (עמ' 99), כתב וז"ל: "וכמו כן היו מלכי ישמעאל נוהגים עמם מנהג טוב והרשו לישראל לבוא אל הבית ולבנות בו בית תפלה ומדרש והיו כל גליות ישראל הקרובים אל הבית עולים אליו בחגים ובמועדים ומתפללים בתוכו ומעמידים תפלתם כנגד תמידין ומוספין, ועל המנהג נהגו כל ימי מלכות ישמעאל עד שפשטה על הבית בעת הזאת מלכות אדום הרשעה והסירה את מלכות ישמעאל מעליו. ומן העת ההיא חללו המקדש המעוז שעשו אותו בית תפלה להם והעמידו פסילי טעותם בתוכו, והסירו התמיד שמנעו את ישראל מלהתפלל בבית ולקיים בו מצות תפלה אשר היא כנגד התמידין."³¹

סיפור דומה נמצא בדברי החכם הקראי סלמון בן ירוחם שחי בירושלים באמצע המאה העשירית למניינם: "וכאשר בחסד א-להי ישראל, נעתקו הרומים ממנה והופיעה מלכות ישמעאל, נתנה הרשות לישראל להכנס ולגור שם. ונמסרו להם חצרות בית ה' והיו מתפללים שם משך שנים. ואח"כ הוגד למלך ישמעאל כי הם עושים רעות והוללות ושתית יין ושכרות וגדופים. וצווה לגרשם אל שער אחד משעריו ועל הדרך הזאת היו משך שנים. והוסיפו לעשות הרע וקם עלינו מי שגרש אותנו משער בית המקדש".

³⁰ חי בספרד, בערך מ1065 עד כ1136, הרמב"ם בפיהמ"ש לערכין פ"ב משבח מאד את ספר העיבור שלו, וכן בהל' קידוש החודש העתיק ממנו החשבונות באסטרונומיה, כמש"כ המפרש שם.

³¹ עיקרי דבריו הובאו גם באברבנאל בספרו "מעייני הישועה", המעין האחד-עשר, תמר ה (עמ' שצ במהדורות הרגילות).

ב'ספר חסידים'³² מוזכר ענין בנין בית הכנסת בהר הבית בנוסח אחר (עפ"י הקדמתו של ר' שבתאי ב"ר אברהם דונולו³³ לספר יצירה) וז"ל: "...ונתגדל פלטיאל. **וביקש מן המלך לבנות בית המקדש** והיה מלא אשפה מימות טיטוס הרשע, ולא נתן המלך רשות לפנותו כי אם עד הצהרים. והלך פלטיאל וקבץ בחורי ישראל והוא בעצמו פינהו עמהם **ובנאוהו והיו מתפללים בו ימים רבים**... ולאחר כמה שנים רצו שני פרנסי ישראל להשתורר זה על זה, וליל כפורים היה והכו זה את זה. אמר מלך ישמעאלים: אמת, אין מזל לישראל להתפלל כאן וצוה להחריבה עד יערה רוח ממרום לבנותו".

כניסת הרמב"ם לחד הבית

הרמב"ם בהיותו בארץ ישראל, עלה לירושלים, והתפלל במקום המקדש, וקבע את אותו היום (ו' חסון) ליום טוב בכל שנה ושנה. וז"ל הרמב"ם³⁴: "וביום שלישי בשבת ארבעה ימים לירח מרחשוון שנת שישה ועשרים ליצירה (ד' אלפים תתקכ"ו) יצאנו מעכו לעלות לירושלים תחת סכנה, **ונכנסתי לבית הגדול והקדוש והתפללתי בו ביום חמישי שישה ימים לירח מרחשוון ... ושני הימים האלה** שהם שישי ובשביעי למרחשוון **נדרתי שיהיה לי כמו יום טוב ותפלה ושמחה בה' ואכילה ושתייה**. אלהים יעזרני על הכול ויקים לי נדרי לה' אשלם אמן. וכשם שזכיתי להתפלל בה בחורבנה כך אראה אני וכל ישראל בנחמתה במהרה אמן".

איזכור נוסף של עליית הרמב"ם להר הבית מופיעה באגרתו אל ר' יפת הדיין, מראשי הקהילה היהודית בעכו (ד' אלפים תתקמ"ה), שהתלווה אל הרמב"ם בעלייתו לירושלים וכך כתב באגרתו: "**שאני והוא ואבא מרי זצ"ל ואתה – ארבעתנו הלכנו בבית ה' ברגש"** (איגרות הרמב"ם מהד' הרב קילת, עמ' רכז – רל).

³² ספר חסידים, מהדורת מקיצי נרדמים, ס"י תקמ"ה.

³³ חי 913 – אחרי 982? באוטרנטו שבאיטליה, נזכר ברש"י עירובין נ"ו. וכן פירושו על ספר יצירה (ספר חכמוני) נזכר ברש"י ביצה ל"ג. בשם 'אחד מגאוני לומברדי"ה".

³⁴ בסוף פירושו למסכת ראש השנה. (צילום פקסימיליה של תיאור עלייתו נמצא בספרייה הלאומית בירושלים, רשומה מס' f2939, שהיא מכת"י ספרייה לאומית פריס מס' 336, דף 39. שם נכתב שהועתקה מכתיבת הנגיד רבנו דוד, נין רבנו משה, שהועתקה מכתיבת הרמב"ם בעצמו על ידי שמואל ב"ר אברהם שקייל מעכו. פי' הרמב"ם לר"ה נדפס לראשונה על ידי יחיאל בריל, פריס התרכ"ה). קטע זה הובא גם בספר חרדים (מצוות התלויות בארץ פרק ג').

תחומי הקדושה

חלוקת שלש מחנות

הר הבית אינו מקשה אחת מבחינת הקדושה, וכן לענין הדין של שילוח טמאים, אלא דרגות שונות יש בו. במשנה ד'עשר קדושות' (כלים פק א) נמנו שמונה דרגות קדושה שונות בתוך הר הבית. יש מהם מדאורייתא ויש מהם מדרבנן, ובעז"ה נבאר הענין.

יסוד החלוקה לדרגות קדושה שונות, מקורו בחניית עם ישראל במדבר. חניית עם ישראל התחלקה לג' מחנות. **מחנה ישראל** - מעגל החיצוני שבו חנו י"ב שבטים בארבעה דגלים; לפני ממונה, (דהיינו באמצעה) - **מחנה לוי** 'סביב למשכן העדות'; ולפנים ממנה **מחנה שכינה** - היינו חצר המשכן.

וכן כתב רש"י בתחילת פרשת שילוח טמאים³⁵ - ד"ה וישלחו מן המחנה - "שלוש מחנות היו שם בשעת חנייתן, תוך הקלעים היא **מחנה שכינה**, חניית הלויים סביב כמו שמפורש בפרשת במדבר סיני היא **מחנה לוי**, ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע הרוחות היא **מחנה ישראל**".

עוד לימדונו חז"ל (תוספתא כלים קמא א, גמ' זבחים קטז:) שאף שמחנות אלו היו במדבר, מ"מ העיקרון של המחנות קיים גם בארץ ישראל. "כשם שמחנה במדבר כך מחנה בירושלים, מירושלים להר הבית מחנה ישראל, מהר הבית לשער נקנור מחנה לוי, מכאן ואילך מחנה שכינה". דהיינו שירושלים המקודשת קדושתה כמחנה ישראל³⁶, הר הבית [חוץ ממקום העזרה] קדושתו כקדושת מחנה לוי, והעזרה עצמה [היינו ההיכל והחצר סביבו] שווה לחצר המשכן, והיא מחנה שכינה.

מצות שילוח טמאים

בפרשת שילוח טמאים מן המחנה (במדבר ה') כתוב "וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: **צוֹ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלְחוּ מִן הַמַּחֲנֶה כָּל צְרוּעַ וְכָל זָב וְכָל טָמֵא לְנֶפֶשׁ: מְזַכֵּר עַד**

³⁵ פרשת נשא - במדבר ה'.

³⁶ ובאמת דין זה הוא בכל עיר המוקפת חומה.

נִקְבָּה תְּשַׁלְּחוּ אֶל מְחוּץ לַמִּחְנָה תְּשַׁלְּחוּם וְלֹא יִטְמְאוּ אֶת מִחְנֵיהֶם אֲשֶׁר אֲנִי שׂוֹךְ בְּתוֹכָם".

בפסוק נזכרו שלשה סוגי טמאים שמשלחים מן המחנה, ¹מצורע, ²זב, ³וטמא מת. [מצורע – היינו אדם שיש בו נגע, ממראות מסוימות, והכהן טימא אותו; זב – היינו אדם שמחמת חולי יוצא ממנו הפרשה מסוימת³⁷; טמא לנפש – היינו אדם שנגע במת או בקבר, או שהיה באהל המת].

לימדונו חז"ל (ספרי, וראה פסחים סה.) שאין שילוחם שווה, אלא לכל טמא יש דין אחר, וכלשון רש"י בחומש (צמדזר ה') – "וישלחו מן המחנה – הצרוע נשתלח חוץ לכולן, הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השתים, וטמא לנפש מותר אף בשל לוויה ואינו משולח אלא משל שכינה, וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות".

וז"ל הרמב"ם (ביאת המקדש פרק ג הלכה ז-ד): "לפיכך משלחין את המצורע חוץ לג' מחנות שהוא חוץ לירושלים, ... ומשלחין זבין וזבות נדות ויולדות חוץ לשתי מחנות שהוא חוץ להר הבית, טמא מת אפילו המת עצמו מותר להכנס להר הבית שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו עמו במחנה הלוויה".

מן הענין להעיר, שיך הבדל בחומר האיסור של זב הנכנס להר הבית, שהוא בלאו ולוקה, לבין טמא מת הנכנס לעזרה, שהוא בכרת. וכלשון הגמ' זכחים (נה ע"ב) "אין חייבין משום טומאה אלא על אורח מאה וקמונים וצבע על רוחב מאה ושלשים וחמש". ופירש"י "הנכנס טמא להר הבית אינו חייב אלא אם כן נכנס לתוך היקף חלל העזרה והוא היה אורח קפ"ז על רוחב קל"ה כדתנן במסכת מדות. – ויש לציין ללשון האבני נזר (יו"ד סי' תנב) "והדבר מביא לידי גיחוך לחייב על מחנה לוי' כרת. ודבר ברור פ"ק דכלים ושלחי עירובין במשניות דאין חיוב כרת רק מעזרה ואילך".

³⁷ הזיבה שנאמרה בתורה היא מחלה נדירה, (בימינו נקרא gonorrhea, בעברית 'זיבה'), וקיימת בעיקר אצל אנשים הנגועים בתועבות העריות, ע"י אינצקלפדיה הלכתית רפואית ערך זב. [ולכן מצאנו במשנה (טהרות פ"ז מ"ו) שאף במקרים שחששו לזיבה אצל נשים לא חששו לזיבה בגברים. וכן מוכח בגמ' נדה י"ג: שאין חוששים לזיבה בגברים].

בעל קרי כזב המשתלח חוץ למחנה לזיה

עוד לימדונו חז"ל שזב המשתלח חוץ לבי' מחנות - דהיינו שאסור לו להיכנס להר הבית, אינו רק זב לחוד, אלא מה שנקרא 'זב וחביריו'. דהיינו כל הטמאים המטמאים טומאה חמורה 'משכב ומושב', והם 'זב זבה נדה ויולדת'.

אף בעל קרי נתרבה בגמ' (פסחים ס"ז). שדינו כזב ומשתלח חוץ לבי' מחנות, ולכן אף לבעל קרי אסור להיכנס להר הבית³⁸. ולפייז הגדר של הטמאים המשתלחים חוץ למחנה לזיה הם הטמאים בטומאה היוצאת מן הגוף. [לדעת רוב הפוסקים אשה ששימשה או שפולטת שכ"ז דינה כבעל קרי, וצריכה טבילה להיטהר מטומאה זו].

טהרת הטמאים

הנה האופן שבו נטהרים מ'טומאת 'טמא מת', הוא ע"י הזאת 'מי חטאת', דהיינו שלוקחים מים שעירבו בו אפר מ'פרה אדומה', ומזין על הטמא ביום השלישי וביום השביעי. בזמנינו אין לנו אפר פרה, ולכן אין לנו אפשרות להיטהר מטומאת מת.

אבל שאר הטמאים, דהיינו זב זבה נדה יולדת ובעל קרי, טהרתם ע"י טבילה במקוה [או במעין³⁹], ואף בזמנינו אפשר להיטהר מטומאות אלו ע"י טבילה במקוה או במעין.

נמצא שאף בזמן שאין 'מי חטאת', ואין אפשרות להיטהר מטומאת מת, ולכן אסור להיכנס למחנה שכינה [העזרה], מ"מ באופן עקרוני, אפשר להיטהר משאר טומאות היוצאות מגופו ע"י טבילה, ולהיכנס למחנה לזיה [הר הבית].

³⁸ יש לציין שיש נידון באחרונים בענין דעת הרמב"ם האם בעל קרי משתלח חוץ למחנה לזיה. דהנה הרמב"ם בהל' ביאת מקדש לא הזכיר שבעל קרי משתלח ממחנה לזיה, אלא רק זב זבה נדה ויולדת (המטמאים טומאת משכב ומושב), וכלשון המשנה בכלים, וכפשטות הספרי ששילוח תלוי בטומאה חמורה המטמא תחת אבן מסמא, וכן בספרי זוטא דרשו 'וכל זבי לענין זב בעל ראייה אחת ולא לבעל קרי כדרשת הגמ'. אולם הרמב"ם בספר המצוות הביא שאף בעל קרי משתלח ממחנה לזיה, וע"י בזה באחרונים.

³⁹ זב צריך טבילה במים חיים [=מעין].

גזירות מדרבנן

אף שכפי שנתבאר 'מחנה שכינה' שטמא מת אסור להיכנס לשם מדאורייתא, הוא רק 'העזרה' [דהיינו עזרת ישראל ולפנים], כדי לעשות סייג לתורה גזרו חז"ל שטמא מת לא יכנס אף לשטח העזרת נשים והחיל.

וכדתנן בכלים (פ"א מ"ח):

- "הר הבית מקודש ממנו⁴⁰ שאין זבים וזבות נדות ויולדות נכנסים לשם,
- החיל [רע"ז - לפנים מחומת הר הצית היה כותל גבוה עשרה טפחים והוא נקרא סורג, ולפנים ממנו החיל עשר אמות] מקודש ממנו שאין גוים וטמא מת נכנסים לשם,
- עזרת נשים [רע"ז - לפנים מן החיל היתה ארוך מאה ושלשים וחמש על רוחב מאה ושלשים וחמש] מקודשת ממנו שאין טבול יום נכנס לשם ואין חייבין עליה חטאת".

נמצא שבתוך שטח הר הבית יש ג' איזורים (ביחס לטמא מת):

- שטח הר הבית מחוץ לחיל - מותר לטמא מת להיכנס לשם, ואין איסור כניסה אלא רק למי שטומאה יוצאת מגופו.
- החיל ועז"נ - אסורים לטמא מת מדרבנן.
- העזרה - אסור לטמא מת מדאורייתא.

נמצא שמי שנטהר מטומאה היוצאת מגופו (ע"י טבילה במקוה, וזב ע"י טבילה במים חיים), אף שהוא טמא מת, מותר להיכנס להר הבית, כל שאינו נכנס לפנים מן 'החיל'⁴¹.

⁴⁰ = ירושלים.

⁴¹ יש להעיר שקיים נדון באחרונים האם איסור הכניסה שאסרו חכמים לטמא מת להיכנס לחיל ועזרת נשים, הוא דוקא בזמן שיש בנין, דהיינו שלא קידשו את הישטח של החיל והעזרת נשים מצד שטחו, בדומה לקדושה של העזרה שהוא על עצם המקום, אלא גדר האיסור הוא שלא להיכנס ל'בנין' החיל והעזרת נשים, וכשאינן שם 'בנין' אין איסור כניסה כלל, או שיש איסור מדרבנן להיכנס לשטח החיל ועז"נ אף כשאין בנין.

תיאור תחומי הר הבית ודיניהם

הר הבית [המקודש] הוא מרובע בגודל של 500 אמה על 500 אמה⁴². בתוכו (משוך לצד מערב-צפון)⁴³ עמדה העזרה בצורת מלבן בגודל של 135 X 187 אמה⁴⁴. וכמו שביארנו, העזרה היא מחנה שכינה, ושאר הר הבית הוא מחנה לוויה.

לפני העזרה בצד מזרח היתה חצר בגודל של 135 X 135 אמה⁴⁵. חצר זו נקראת עזרת נשים [במקרא נקראת 'החצר החדשה']. נמצא ששטח העזרה ועז"נ ביחד הוא מלבן בגודל 135 X 322 אמה.

מסביב לשטח זה, סביב העזרות, היה שטח ברוחב עשר אמות הנקרא 'החיל'⁴⁶. נמצא ששטח המקום האסור לטמא מת להיכנס לשם [כולל איסורי דרבנן], הוא 155 X 342 אמות. כל שאר שטח הר הבית מותר לטמא מת להיכנס לשם.

נמצא שאם נצליח לזהות את מקום העזרות בתוך השטח של הר הבית, נוכל לדעת עד היכן מותר להיכנס להר הבית, אף בזמן שאין אפר פרה להיטהר מטומאת מת.

⁴² משנה מסכת מידות פרק ב' מ"א – "הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה".

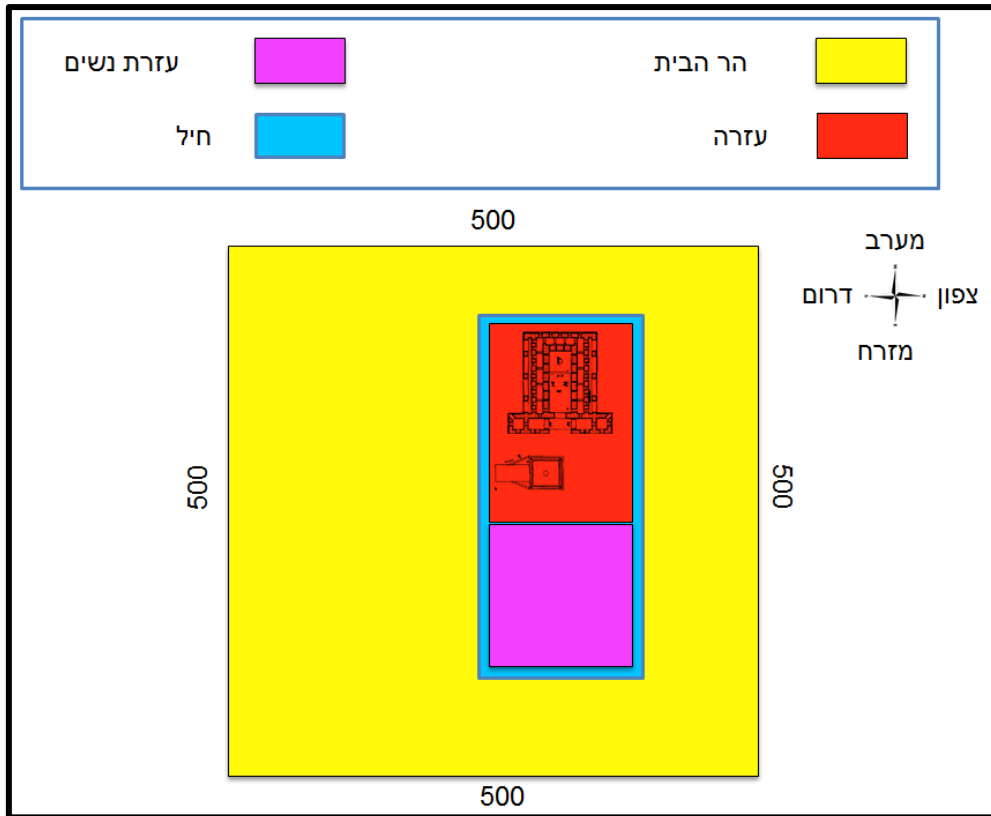
⁴³ העזרה אינה ממש באמצעה של הר הבית, אלא משוכה לכיוון צפון מערב, וכלשון המשנה (שם) "רובו מן הדרום שני לו מן המזרח שלישי לו מן הצפון מיעוטו מן המערב" ופי' הרמב"ם (שם) "אמר שהעזרה לא היתה באמצע הר הבית, אלא היה המרחק שבין חומת הר הבית ובין חומת העזרה מצד דרום יותר מן המרחק שביניהם מצד מזרח, והמרחק המזרחי יותר מן הצפוני, והצפוני יותר מן המערבי", וכן פירשו רוב המפרשים.

⁴⁴ מידות פרק ה' מ"א - "כל העזרה היתה אורך מאה ושמונים ושבע על רחב מאה ושלושים וחמש".

⁴⁵ מידות פרק ב' מ"ה – "עזרת הנשים היתה אורך מאה ושלושים וחמש על רחב מאה ושלושים וחמש".

⁴⁶ מידות פרק ב' מ"ג "החיל עשר אמות". ופי' הרע"ב "היה מקום פנוי עשר אמות והוא נקרא חיל", וכ"פ רש"י (יומא ט"ז). והרא"ש (מדות שם) ותוס' ר"ד (יומא שם) והגר"א במשניות, ורוב המפרשים, וכן כתב גם יוסיפוס שהיה שטח ברוחב עשר אמות סביב העזרות.

[הרמב"ם גורס במשנה 'החיל גבוה עשר אמות', ועפ"י פי' שהחיל הוא חומה קטנה סמוך לחומה הגדולה (חומת העזרה) בגובה עשר אמות. אבל גם לפי"ד החיל הוא סמוך לחומת העזרה שזה כל ענין 'חיל' כעין חומה קטנה ששומר על החומה הגדולה (וביניהם רווח קטן)].

תיאור הר הבית

המתחם המכונה כיום 'הר הבית', גדול בהרבה מחמש מאות אמה על חמש מאות אמה, וצורתו כעין מלבן⁴⁷. הסיבה לכך היא שהמלך הורדוס אשר בנה את המקדש מחדש⁴⁸, הוסיף על ההר והרחיבו עד שהכפיל את שטחו, כמבואר בכתבי יוסיפוס (מלחמת היהודים א, כא,א) "והרחיב את החצר מסביב לו פי שנים, ובנה עליה חומה". הרחבה זו היא בצד דרום ובצד צפון, וכנראה גם בצד מערב. [לכן יש שטח גדול בתוך מתחם 'הר הבית' שבאמת אינו מכלל הר הבית המקודש⁴⁹].

⁴⁷ ממזרח למערב כ-300 מטר, ומצפון לדרום כ-500 מטר. גם הכתלים אינם מקבילים, דהיינו שכותל הצפוני ארוך מהדרומי (וממילא המרחק בין כותל המזרחי והמערבי הוא גדול בצפון מאשר בדרום. וכן כותל המערבי גדול מהמזרחי. [כותל הצפוני 316 מטר, דרומי 278.60 מטר, מערבי 485 מטר, מזרחי 466 מטר].

⁴⁸ כמבואר בבבא בתרא דף ד, תענית כג, סוכה נ"א, ומתואר בהרחבה גדולה בכתבי יוסיפוס (יוסף בן מתתיהו).

⁴⁹ ודנו האחרונים האם יש איסור מדרבנן להיכנס לשם בטומאה, והאם נוהגים שם הלכות מורא מקדש.

רוב שטחו של הר הבית כיום הינו מרחב פתוח, המכוסה במטעי זיתים, עצי נוי ורחבות מרוצפות. ישנם גם מספר מבנים, אשר לרובם אין חשיבות לעניננו. מבנה אחד שאכן יש בו חשיבות, נרחיב עליו בהמשך.

ה'רמה' - במרכז ההר נמצאת רחבה גדולה ומוגבהת, בצורת טרפז הקרוב לריבוע, שמידותיה כ-150 על 150 מטר לערך. הרחבה מרוצפת וגבוהה מסביבותיה בכ-3 עד 4 מטר. צלעות הרמה המוגבהת מקבילות, באופן כללי, לרוחות השמים, ומכל ארבעת הכיוונים מובילים אליה גרמי מדרגות.

מבין המבנים השונים הנמצאים בהר הבית, ראוי לציון מבנה אחד, הנמצא במרכז הר הבית, על גבי הרמה – מבנה זה הוא "כיפת הסלע" (ובערבית "קובת א' צחרה") הניכרת למרחוק בכיפה המוזהבת הגדולה שמעליה⁵⁰. קירות המבנה החיצוניים הם בצורת מתומן, שאורכו ורוחבו המרבי כחמישים מטר. במרכז המבנה נמצאת שורת עמודים התומכים את הכיפה הגבוהה, ומתחת לכיפה, בתוך המעגל הפנימי שיוצרים העמודים, נמצא סלע גדול-מימדים. הסלע חשוף כיום באורך 17 מטר וברוחב 13 מטר, וגובהו מעל המשטח שסביבותיו מגיע לקומת אדם. זהו סלע ההר הטבעי, המהווה למעשה את הנקודה הגבוהה ביותר בהר הבית (גובהו כ-744 מטר מעל פני הים). בתוך הסלע חצובה מערה, ומתחת המערה מצויה גישה לחללים נוספים שאיננו יודעים כיום לתארם בוודאות. חשיבות מבנה זה יבואר בהמשך.

הר הבית מכיוון צפון מזרח, במרכזו ה'רמה' (השטח המרוצף) ועליה מבנה כיפת הסלע

⁵⁰ כיפת הסלע נבנתה בתקופה הערבית הראשונה, שהחלה בשנת 638, עם כיבוש הארץ בידי החליף המוסלמי עומר אבן אל-חטאב. למעשה, המבנה עצמו נבנה בידי החליף המוסלמי עבד-אל-מלי בשנת 691.

היכן העזרה?

היכן העזרה?

כבר נתבאר לעיל, שאם נצליח לזהות את מקום המקדש והעזרות בתוך השטח של הר הבית, נוכל לדעת עד היכן מותר להיכנס בהר הבית, אף בזמן שאין אפר פרה להיטהר מטומאת מת.

והנה ניתן להוכיח היכן ממוקמת העזרה בתוך הר הבית, בשני אופנים שונים.¹ מסורת² וטופוגרפיה (גובה הסלע הטבעי של ההר).

אבן השתיה

כתוב במשנה (יומא פ"ה מ"ג) – "משניטל הארון, אבן היתה שם (נקודת הקדשים) מימות נביאים ראשונים גבוהה מן הארץ של אצבעות".

וביתר ביאור בתוספתא (ס) "אבן היתה שם מימות נביאים הראשנים ושתיה נקרית גבוהה מן הארץ של אצבעות, שמתחלה היה עליה ארון נתון. משניטל הארון, עליה היו מקטירין קטרת שלפני לפנים. ר' יוסה אומ' ממנה נשתת העולם שני מציון מכלל יופי הופיע."

נמצא שאבן השתיה עמדה בקודש הקדשים, ואם נוכל לברר היכן ממוקמת אבן השתיה, ממילא נוכל לשרטט סביבו את מקום קודש קדשים וההיכל, וממילא היכן גם העזרה, עזרת נשים והחיל.

מסודה

אין ספק שבמשך דורות רבים – בודאי לפחות משך אלף שנה – היה מקובל זיהוי אחד ויחיד למקום אבן השתיה ומקום המקדש בתוך הר הבית. המקום הזה הוא בנין כיפת הסלע, שבמשך כל הדורות זיהו אותה כבנויה ע"ג מקום

קודש הקדשים וההיכל, והסלע שבתוך כיפת הסלע, הוא האבן השתיה⁵¹, והוא מקום קודש הקדשים⁵².

מפורסמים דברי הרדב"ז שכתב "כי הדבר ברור שתחת הכיפה שם אבן השתיה בלי ספק הנקרא אצלם אלסכרא", ושוב: "אין ספק כי האבן הזאת, אשר תחת הכיפה, היא אבן השתיה אשר עליה היה הארון בבית קדש הקדשים".

דברי הרדב"ז הללו הובאו להלכה בשערי תשובה (או"ח סי' תקס"א), ברכי יוסף (חיד"א, ט) וכף החיים (ט), וכן הרבה פוסקים כתבו הלכות המבוססים על זיהוי זה, שכיפת הסלע הוא מקום ההיכל. [עיי' ב"ח (או"ח סי' תקס"א) "מצאתי בליקוטים, כשאדם בא לירושלים ורואה את הקובה של בית המקדש שהיא עזרה אז חייב להשתחוות כנגדה ולקרוע את בגדיו ולבכות ולהתאוון ולהתאבל וכו'". וכעיי' בפאת השולחן (הל' א"י פ"ג ס"ז): "וכשרואה הקובה שעל מקום מקדש אומר בית קדשנו ותפארתנו היה לשרפת אש וכו' וישתחווה כנגדה ויקרע את בגדיו, ויבכה ויתאוון ויתאבל על חורבן בית המקדש, ולבכות מרה ולקונן וכו' ועיי' בליקוטי הלכות למרן בעל החפץ חיים זבחים פרק ה', ועוד הרבה אחרונים].

אמנם באמת לא הרדב"ז הוא שחידש מסורת זו, אלא המסורת היתה קיימת לפחות כשמונה מאות שנה לפני הרדב"ז.

רמזים למסורת זו, ניתן למצוא כבר במדרשים, וביתר תוקף בעדיות רבות מגדולי הראשונים שהיו בירושלים. (גם במקורות מוסלמיים ונוצריים קדומים מוזכר שבנין כיפת הסלע הוא ע"ג מקום המקדש ממש). בעז"ה נביא כמה מן העדיות הרבות שקיימות, ותן לחכם ויחכם עוד.

⁵¹ 'אבן השתיה' איננה אבן מיטלטלת, אלא היא גוף סלע ההר, שהנקודה הגבוהה שלה היתה חשופה, והיתה גבוהה מרצפת קודש הקדשים ג' אצבעות. עיין מש"כ בענין זה באריכות לקמן בהקדמה לענין הטופוגרפיה עמ' 28.

⁵² מן הענין לציין שיש תחת הסלע כמין מערה שאפשר להיכנס אליה, וזה מתאים לדברי הרמב"ם שארון במקומו נגנו. וז"ל הרמב"ם (בית הבחירה פ"ד ה"א) "אבן היתה בקדש הקדשים במערבו שעליה היה הארון מונח, ... ובעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום לגנוז בו הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות ויאשיהו המלך צוה וגנוז במקום שבנה שלמה".

- **בפרקי דרבי אליעזר** (פלק ל) איתא: חמשה עשר דברים עתידין בני ישמעאל לעשות בארץ באחרית הימים, ואלו הן: ימדדו את הארץ בחבלים ויעשו בית הקברות למרבץ צאן ואשפתות וכו' **ויגדרו פרצות חומות בית המקדש, ויבנו בניין בהיכל**".
- **מדרש נסתרות דר' שמעון בר יוחאי**⁵³: "אלו הן הנסתרות שנגלו לו לר' שמעון בר יוחאי כשהיה חבוי במערה המלך השני שיעמוד מישמעאל יהיה אוהב ישראל **ויגדור פרצותיהם ופרצות ההיכל, ובונה לו שם השתחוויה על אבן שתיה**".
- **ר' בנימין מטודלה**⁵⁴ (ד'תתק"ל) ב'ספר מסעות' כותב: "ושם טמפלו דומינו (פי' בלטינית מקדש ה'), **והוא היה מקום המקדש, ובנה עליו עומר בן אל כטאב כיפה גדולה ויפה עד מאד, ואין מכניסים שם גוים שום צלם ולא שום תמונה אלא שבאים להתפלל תפלתם**".
- **בסיבוב ר' פתחיה מרגנשבורג**, (ד'תתק"מ)⁵⁵ כתוב "וראה שהמעזיבה רצפה גבוהה כ"ג אמות והיא רחבה והיכל נאה שם שבנה [מלך] ישמעאלים בימי קדם כשהיתה ירושלים ביד הישמעאלים **ובאו פריצים והלשינו למלך הישמעאלים ואמרו זקן אחד יש בינינו שיודע מקום היכל והעזרה, ודחק אותו המלך עד שהראה לו, והמלך היה אוהב יהודים, ואמר "אני רוצה לבנות היכל שם, ולא יתפללו בו כי אם יהודים" ובנה היכל מאבן שייש בניין נאה מאבני שיש אדומים וירוקים וכל מיני מראה**".

⁵³ אוצר המדרשים (אייזנשטיין) שמעון בן יוחאי [עמוד 551], המדרש נמצא גם בגניזה הקהירית. עצם הענין מצוטט כבר ברס"ג.

⁵⁴ [1170]. (תקופת הרמב"ם). נוסע מפורסם, שתיעד את מסעותיו ב'ספר מסעות', ספרו נחשב למקור חשוב ביותר על מצב המקומות והקהילות שתיעד.

⁵⁵ תלמיד ר"ת ואחיו של ר"י הלבן מבעלי התוספות. הוצי' ר' אליעזר גרינהוט עמ' 32-33. (הובא גם באוצר מסעות עמ' 46 ואילך).

- ר' יעקב מפאריס, שליחו של רבינו יחיאל מפאריס⁵⁶ (ד"א תתקפ"ח) כתב: "סביב אבן שתייה בנו מלכי ישמעאל בניין מפואר מאד ועשו אותו בית תפלה, ובנו למעלה מן הבניין כיפה נאה עד מאד, והבניין על בית קדשי הקדשים ועל ההיכל".
- תלמיד הרמב"ן שהיה גם כן בירושלים, כותב⁵⁷: "על אבן שתיה בנו מלכי ישמעאל בנין מפואר מאד עשו אותו בית תפלה, ובנו למעלה מן הבניין כפה נאה מאד, והבניין על בית קדשי הקדשים ועל ההיכל. לפני הבית לצד המזרח בניין על עמודים, וכפה למעלה מן העמודים, נראה כי הוא מזבח החיצון אשר בעזרת ישראל". (היינו כיפת השלשלת).
- ר' משולם מוולטרה⁵⁸ (שנת ה' רמ"א) כותב: "וסביב למקדש יש וולטי (פי קשתות) עם עמודים, היינו מבפנים על רצפה גדולה אשר היא תוך בית המקדש ומקיף הבית המקדש, לפי דעתי, כמו חצי מיל, ולצד מערב תוך הרצפה יש מקום גבוה כמו שלש אצבעות, ואומרים כי הוא אבן שתייה. ולשם כפה גדולה ומוזהבת בתכלית היופי מרובעת, והיא גבוהה הרבה, וכסו אותה הישמעאלים עופרת, ואומרים כי הוא בית קדש קדשים בלי ספק... ולצד דרום תוך הבית המקדש יש בית אחד יפה גדול שהוא מכוסה גם כן עופרת, נקרא מדרש שלמה".
- בשנת רפ"ג (1523 לספ"ט), עבר בירושלים דוד הראובני⁵⁹, וכך כתב: "ונסעתי לירושלים, ונכנסתי בתוכה בכ"ה באדר רפ"ג, ואותו היום נכנסתי לבית קדש הקדשים, ובבואי לבית המקדש באו כל השומרים הישמעאלים

⁵⁶ מגדולי בעלי התוספות, תלמידו של ר"י שירליאון וראש ישיבה אחריו, רבם של הסמ"ק, ר"י מקורביל, המהר"ם מרוטנבורג ועוד. נדפס באוצר מסעות עמ' 65-67.

⁵⁷ ספר מסעות, א. יערי, עמ' 86.

⁵⁸ יהודי מאיטליה שביקר בארץ ישראל בשנת רמ"א - 1481, ותיעד את מסעו בספר מסעות, יו"ל באוצר המסעות של אייזנשטיין. (עמ' 86).

⁵⁹ יהודי שהתפרסם בכך שעורר תקוות משיחיות בעם ישראל, בספרו על מלכות יהודית בדרום ערב, העומדת לכבוש את ארץ ישראל. בסופו של דבר, התאסלם דוד הראובני, לאחר שהביא למותו על קידוש ה' של ר' שלמה מולכו בספרד. אבל למרות כל זאת, אין להתעלם מזיהוי מקומות הנאמרים אצלו לפי תומו, ובעיקר מכך שהוא קורא לאתרים על הר הבית, בפשטות: 'בית המקדש', ו-'בית קדש הקדשים'.

להשתחוות לפני ולנשק את רגלי... והכניסוני אל המערה אשר תחת אבן השתיה...⁶⁰

• בספר 'יחוס האבות' (ל"ז) כתוב - "בית המקדש חרב בעונותינו... ובבית המקדש שתי כפות גדולות מכוסות מבחוץ בעופרת ובפני(ם) רצופות בקצת זהב ואבנים טובות. הגדולה שבהם היא קובת העזרה והוא מקום קדשי הקדשים ובתוכה אבן שתיה, והכפה השניה קורין לה מדרש שלמה ע"ה".

גם אצל אומות העולם מצאנו שכתבו שמקום בנין כיפת הסלע הוא מקום המקדש והסלע שבתוכו הוא אבן השתיה, ונביא רק דוגמאות ספורות:

• סיביאוס, בישוף ארמני, אשר חי בזמן הכיבוש המוסלמי (שבו בנו את כיפת הסלע), כתב דברים אלו: "אחרי אשר היהודים נהנו זמן ידוע מעזרתם או מחסותם של הערבים, עלה בדעתם לבנות מחדש את מקדש שלמה. נתגלה המקום הנקרא קדש הקדשים. הם בנו, עם היסודות ועם שרידי הבניין, בית תפלה בשבילם הם. הערבים מקנאתם ביהודים גרשו אותם משם".

• אל טברי⁶¹ – היסטוריון הערבי הראשון, כותב בשם א' מג' האנשים שהיו ממונים לבנות את כיפת הסלע, שיהודי שהיה עם עומר אבן כטאב (יהודי משומד בשם 'כעב') הוא שאמר לעומר שיש לקבוע את מקום התפילה על הצ'חרה. (להרחבת הסיפור עי' בספר המסורת על מקום המקדש).

העדויות רבו מספור, והרוצה לעמוד עליהם יעיין בספר 'המסורת על מקום המקדש'. יש עוד המון עדויות נוספות ממקורות גוים, עיין שם באריכות.

מכל הנ"ל נמצא ברור מעל כל ספק, שבמשך כל הדורות היה זיהוי אחד ויחיד, שהיה מקובל על כולם, יהודים וגוים כאחד, כמקום המקדש בתוך הר הבית. מקום זה הוא בנין כיפת הסלע, שבמשך כל הדורות זיהו אותה כבנויה ע"ג מקום קודש הקדשים וההיכל, והסלע שבתוך כיפת הסלע, הוא האבן השתיה, והוא מקום קודש הקדשים. לא נמצא אפילו מקור יחיד שיזהה את מקום

⁶⁰ עפ"י 'אוצר מסעות' עמ' 144.

⁶¹ מחמד אבו ג'עפר אבן ג'ריר אל-טברי, חי בשנים 839-923 לספה"נ. נחשב לגדול ההיסטוריונים המוסלמים, ספר ההיסטוריה הגדול שלו: 'ת'אריח אל-רסל ואל-מלך' (תולדות השליחים והמלכים), ממנו נלקח גם הקטע המובא להלן.

המקדש כעומד בשום מקום אחר בהר הבית. כמו כן הפוסקים נוקטים כן כדבר פשוט, לגבי כמה הלכות הנוגעות למקום המקדש (קריעה, פתח אהל מועד), ויש שאף פסקו על פי זה בענין היתר הכניסה סביב מקום המקדש (רד"ז, ש"ת, זכ"י, כה"ח).

הערה:

יש שואלים שמלשון הכפתור ופרח משמע שמקום המקדש אינו במקום כיפת הסלע אלא בצד דרום של הר הבית (הנראה כיום). הכו"פ דן בשאלה האם מותר להתקרב לחומה המזרחית להתפלל שם, וכתב להוכיח שחומה המזרחית הנראית היא חומת הר הבית, ומותר להתקרב עד לשם וז"ל "מכל זה יראה כי מה שאנו רואים היום בזמננו זה מהכותלים העומדים האלה, שהם כותלים מחומת הר הבית. עוד היום ניכר שער שושן למזרח והוא סגור אבני גזית. ואם תחלק זה הכותל לשלשה חלקים יהיה זה הפתח בחלק הראשון מצד קרן מזרחי דרומי וכן ניכרים שני שערי חולדה לדרום...". ומבואר בדבריו ששער שושן הוא בשליש דרומי של החומה, ובפשטות שער שושן מכוון כנגד פתחו של היכל, ואם כן גם מקום העזרה הוא בשליש הדרומי של שטח הר הבית, וזה לא יכול להיות במקום כיפת הסלע. ומזה רוצים להוכיח ששיטת הכפתור ופרח הוא שמקום העזרה הוא בצד דרומי של שטח הר הבית.

והרב זלמן קורן שליט"א תירץ תירוץ אמיתי ומסתבר, שהכו"פ התייחס לחומת העיר כולה – הממשיכה את חומת הר הבית המזרחית עד מוזיאון רוקפלר, כחומה המזרחית, וכלפי זה אמר ששער שושן נמצא בשליש הדרומי של החומה המזרחית [זה הכותל], ואכן, לעומד ממזרח, לא ניכר כל הבדל בין סוף חומת הר הבית המזרחית – צפונית, ובין חומת העיר הממשיכה אותה בצפון. ומי שיעמוד בהר הזיתים ויביט מערבה בעיין לא מזויינת – יבחין בבירור כי כפת הסלע נמצאת בסוף השליש הדרומי הראשון של החומה כולה.

ובאמת יש להוכיח שהכו"פ אין לו מסורת או שיטה שונה בנוגע למקום המקדש. כיון שהאפשרות שלכפתור ופרח הייתה מסורת אחרת משל הרדב"ז תמוהה, שהרי ר' בנימין מטודלה שהיה כ-150 שנה לפניו בארץ, כתב בוודאות כי תחת כיפת הסלע, נמצא מקום המקדש. גם ר' פתחיה מרגנשבורג, תלמיד ר"ת, מציין את המסורת כי תחת הכיפה היה מקום המקדש. תלמיד הרמב"ן, שהיה בירושלים בזמן הכפו"פ, זיהה את כיפת הסלע כמקום אבן השתייה. ר' יצחק חילו, שביקר בירושלים בזמן הכפו"פ, כתב כי כיפת הסלע ממוקמת במקום המקדש. שליח של ר' יעקב מפאריס, בסה"כ כ-50 שנה לפני הכפו"פ, כתב כי כיפת הסלע היא מקום אבן השתייה. הייתכן שלכפתור ופרח הייתה מסורת או מסקנה אחרת בנוגע למקום המקדש, והוא לא כתב אותה במפורש, אלא רק מתוך דקדוק מדבריו נצטרך ללמוד עליה?

הכפוי"פ כלל לא דן על מיקום המקדש, אלא בשאלה לאילו כתלים מותר להתקרב. דבר זה איננו מובן מאליו, שכן היו שחשבו שכיוון שהכותל הדרומי והמזרחי לא נמצאים בתחתית ההר, אלא באמצע השיפוע – אסור להתקרב אליהם. ועל זה כתב הכפוי"פ "מכל זה יראה כי מה שאנו רואים היום בזמננו זה מהכותלים העומדים האלה, שהם כותלים מחומת הר הבית...אם כן היום שאנחנו בחטאינו מבחוץ נוכל להתקרב לענין תפלה והשתחויה עד אותם הכתלים, וכן עמא דבר באים עד אותם הכותלים ומתפללים לאל יתעלה לפני אלו השני שערים שהזכרנו". ואם כן דבריו הם בנוגע לכתלי הר הבית, לא לזיהוי המקדש.

עוד יש להעיר, שלא ייתכן שהכפוי"פ שהיה שנים רבות בא"י וטרח לזהות ולסמן בה את המקומות הקדושים, לא חקר היכן המקום הקדוש ביותר לעם ישראל – בית המקדש, ולכאורה תמוה אם כן למה לא מצאנו בספרו שום התייחסות לזה. אולם התשובה ברורה, בזמן הכפתור ופרח הייתה מסורת ברורה וידועה, ולכן לא ראה צורך כלל לשאול אודות מקום המקדש.

עוד ישנם שואלים, מהמיוחס לאר"י ז"ל שמקום המקדש הינו בחלק הדרומי של מתחם הר הבית (מול רחבת התפילה של הכותל המערבי).

והנה באמת אינו מבואר בשום מקום בכתבי האר"י ז"ל זיהוי מקום המקדש. מקור דברים אלו הם מספר הנקרא 'עמק המלך' הנדפס באמסטרדם בשנת ת"ח שנכתב ע"י ר' נפתלי הירץ בכרך, שלמד קבלה מפי ר' משה ויטאל אחיו של מהרח"ו. הספר היה ספר הראשון שפרסם תורת האר"י ברבים, ואשר פירסם תורת האר"י בחו"ל, והיה שנוי במחלוקת בגלל זה⁶². בהקדמה שלישית לספר כותב הרב הנ"ל הרבה דברים שראה כשהיה בארץ ישראל, ובתוך הדברים כתב וז"ל "ועוד תדע שמקום הקודש הוא מוקף חומה גבוהה מאוד, ויש בחומה זו י"ב שערים נאים בתכלית היופי ודלתותיהם ובריחיהם ברזל, ואלו הי"ב שערים הם בשלש צידי המקום קודש, ובמזרחו לא יש [=אין] שער וניכר בחומה שהיה במזרח שער והנה היא סתומה, וסודו בכתבי האר"י ז"ל, וגם למה המקום קודש פנוי בלא בנין, ואמר בזה דברים שאי אפשר להעלותם על הכתב". יש שהבינו מתוך דבריו שכתב 'המקום קודש פנוי בלא בנין' שהכוונה שמקום בית המקדש עצמו אין בו בנין, ולכן חיפשו מקום בהר הבית שאינו בנוי, וקבעו שכיפת הסלע אינו מקום המקדש. [ומה שאומרים שהוא בדרום הר הבית בין מסגד אל-אקצא וכיפת הסלע, יותר מאשר צפון הר הבית שגם שם המקום פנוי בלא בנין, כנראה הוא תוצאה של קביעת מקום התפילה במאות שנים האחרונות בכותל המערבי מול שטח זה].

⁶² החיד"א בשם הגדולים כתב "ויצאו עליו עוררין, ושמעתי שלא באו לידו כתבים אמתיים, והרב עיר וקדיש מה' חיים הכהן ז"ל תלמיד רבינו מהרח"ו ז"ל בהקדמת ספרו מקור חיים פי' להלי' ציצית ותפילין מהש"ע דרך קשתו על הספר הנזכר לכן הצנועין מושכים ידיהם מלקרות בו".

המקום אשר בחר ה'

אמנם המעיין בדבריו יראה בעליל ש'המקום קודש פנוי בלא בנין' שאליו מתייחס הספר, הינו 'המקום קודש המוקף חומה גבוהה מאד שיש בו י"ב שערים', דהיינו כל מתחם הר הבית, ואינו דן כלל על מקום בית המקדש בתוך הר הבית. דבריו על 'המקום קודש פנוי בלא בנין' לפי פשוטם אינם משקפים את המציאות, [כמו מה שכתב על י"ב שערים בשלשה צידי המקום קודש שלפי הפשטות אינו משקף את המציאות]. ר' זלמן קורן מציע לפרש את דבריו שהר הבית פנוי בלא בנין של ע"ז (כנסייה נוצרית) ועל זה אמר האר"י דברים 'אשר אי אפשר להעלותם על הכתב' (אולי מאימת שלטונות אירופה, מקום הדפסת הספר). בכל אופן אין בדברי עמק המלך שום התייחסות למקום המקדש בתוך הר הבית, ובודאי אין שום רמז שהמקדש הוא בחלק דרומי של ההר.

ועיין עוד לקמן שלא יתכן כלל לומר שמקום המקדש היתה בחלק הדרומי של הר הבית, שזה סותר את דברי המשנה 'רובו מן הדרום.. וכן מוכח מהטופוגרפיה של ההר.

כמו כן יש להוכיח מכח הטופוגרפיה של ההר (גובה פני הסלע של ההר) שאבן השתיה היא במקום 'כיפת הסלע', ולא יתכן כלל למקם אותה בשום מקום אחר בהר⁶⁴.

וכבר כתבנו לעיל שאם נוכל לברר היכן ממוקמת אבן השתיה, ממילא נוכל לשרטט סביבו את מקום קודש קדשים וההיכל, וממילא גם היכן העזרה, עזרת נשים והחיל.

⁶³ טופוגרפיה הוא מחקר פני השטח של כדור הארץ, ולעניינינו המחקר של גובה פני סלע ההר.

הטופוגרפיה של הר הבית נחקרה על ידי המשלחות הבריטיות בשנים 1865 - 1870 בראשות צ'ארלס וילסון וצ'ארלס וורן. על אף שלא ערכו חפירות ארכיאולוגיות בהר הבית עצמו מחמת התנגדות הערבים, הם מדדו את גובה ההר ע"י בדיקת כ-40 בורות הפזורים ברחבי הר הבית (כמה מהם הם בעצם חללים תת קרקעיים ענקיים) שניתן לראות בהם עד היכן יש עפר ואיפה מתחיל סלע ההר. וורן וחביריו הבחינו בין סלע ההר לאבן, בין מקום עם טיח למקום בלי טיח. כמו כן יש צינורות מים בשטח הר הבית החצובים בסלע ההר שנכנסו אליהם ומדדו בתוכם את גובה הסלע. הם גם מדדו עוד כמה מקומות בהר הבית שהיה שם סלע חשוף (לאחר מכן הערבים נטעו מטעי זיתים בהר הבית, ובכך כיסו בעפר את הסלע הטבעי). הם חפרו גם ליד הכתלים של הר הבית מבחוץ ומדדו את גובה הסלע. את מסקנותיהם פירסמו בפרסומי PEF ובספר THE RECOVERY OF JERUSALEM שי"ל בשנת 1871. אפשר לעמוד על גודל דיוקו של וורן, מתוך השוואה של מה שכתב ביחס לשטח שמדרום להר הבית (החפירות הדרומיות – מרכז דוידסון) שוורן חפר שם בתוך פירים ומנהרות (מאחר שלא הורשה לחשוף את השטח לגמרי), בחפירות הארכאולוגיות שערך שם הארכיאולוג בנימין מזר אחרי שחרור ירושלים, נמצאו כל הממצאים וההשערות של וורן אחד לאחד.

צורתו של ההר לא השתנתה באופן משמעותי מאז תקופת המקדש, כמו שאפשר להבחין מצורתו הטבעית של סלע ההר, [שאילו היו שם חציבות משמעותיות היה זה ניכר שההר אינו נשאר בצורתו טבעית]. מה גם שחציבה משמעותית שתשנה את צורת ההר מצריכה חציבה קשה באבן של מאות או אלפי טונות, וכל זה ללא צורך שהרי לא היו שום מבנים משמעותיים בהר הבית [בודאי לא במקומות הנמוכים האמורים להיות חצובים]. וכבר סמך על זה בעל הכפתור ופרח שהוכיח שהכותל המזרחי הנראה הוא כותלו של הר הבית ולא כותל העזרה מכך שמיד למזרחו יש ירידה תלולה מאד (עמק יהושפט) שאינו יכול להיות מקום עזרת הנשים, וכתב 'ואין טעם לומר שנאכל מן ההר כל כך', וסמך על זה הלכה למעשה והתיר להתקרב עד לכותל המזרחי.

יצויין שמה שמוזכר בחז"ל ש'נחרשה העיר' וכן מה ש'חרש טורנוסרופוס את ההיכל', הכוונה שעשהו לשדה חרושה, וזה בזיון נורא למקום בית המקדש או לעיר מלכות שנהיתה שדה כרוב, וזהו משמעותו של הפסוק (מיכה פרק א) 'צִיּוֹן שְׂדֵה תְּחָרֵשׁ וִירוּשָׁלַם עֵינַי תִּהְיֶה וְהָר הַבְּנֵי לְבָמוֹת יַעֲרִי'. אבל לא מרומז בזה שחצבו חציבות בסלע ההר כלל.

⁶⁴ להרחבה בענין ע"י ספר חצרות בית ה' של הרב זלמן קורן פרק ה', ובמאמרו של הרב אשר גרוסברג 'איתור תחומי הר הבית ומקום המקדש' בתחומין כרך ט"ז.

אבן השתיה

אבן השתיה איננה אבן מיטלטלת, אלא היא סלע ההר עצמו שבנקודה הגבוהה שלה, היתה בולטת מריצפת קודש הקדשים בגובה ג' אצבעות⁶⁵. אבן זו היתה גלויה בקודש הקדשים כבר מזמן נביאים ראשונים, דהיינו שאיננה דבר שנתחדש בקודש הקדשים מזמן גניזת הארון. (וזה ענין התוספתא ביומא שהובא לעיל (עמ' 20), להודיענו שהאבן איננה חידוש בקה"ק מזמן שניטל הארון, אלא שאבן זו היתה גלויה בקודש הקדשים מימות נביאים ראשונים, אלא שמתחילה היה הארון מונח על גביו, ומשניטל הארון היו מקטירין ע"ג האבן⁶⁶).

כן מבואר מלשון התוספתא **"ממנה נשתת העולם שני מציון מכלל יופי הופיע"**, ובגמ' (יומא כ"ד:) **"ושתיה היתה נקראת - תנא שממנה הושתת העולם תנן כמאן דאמר מציון נברא העולם"**, שבודאי משמע שהוא סלע טבעי של ההר ולא אבן מיטלטלת. וביותר משמע כן מהלשון מס' שמחות (חינוט הקצר פ"א) – **"ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, ללמדך שכשברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, כילוד אשה בראו. מה ילוד אשה מתחיל מטבורו ומותח לכאן ולכאן לארבעת צדדיו, כך התחיל הקדוש ברוך הוא לברוא את העולם מאבן שתיה ומקדש הקדשים, וממנה הושתת העולם, ולכך נקראת אבן שתיה שממנה התחיל הקדוש ברוך הוא לברוא את עולמו"**.

וכן משמע במדרשים - בפרקי דר"א (פיק ט') איתא שה'דג הגדולי הראה ליונה הנביא הרבה דברים ובתוכם **"והראהו תחת היכל ה'**, שני לקצבי הרים ירדתי, מכאן אנו למדים שירושלם על שבעה הרים היא עומדת, **וראה שם אבן שתיה קבועה בתהומות**, וראה שם בני קרח עומדין ומתפללין עליה, אמרו לו ליונה הרי אתה עומד תחת היכל ה' התפלל ואתה נענה מיד....". הרי מבואר שאבן השתיה קבועה בתהומות, דהיינו שהיא סלע ההר עצמו. ובפסיקתא (פ' כ"ו)

⁶⁵ מה שהאבן כיום מגולה בגובה כ-2 מטר, ובקודש הקדשים היתה גבוהה רק ג' אצבעות, הוא משום שבבית המקדש היה 'אוטס' בגובה 6 אמות (משנה מדות פ"ד מ"ו), דהיינו שבנו כמין מסגרת בגודל בית המקדש ומילאוהו עפר כדי להשוות השטח, והיא היתה ריצפת הבית, ולכן האבן לא בלטה מגובה הרצפה רק ג' אצבעות, [וכן לא היתה מגולה אלא רק בנקודה אחת], אבל אחרי שנהרס האוטס, ממילא נשארה האבן חשופה הרבה יותר שטח, וגם הגובה נראה יותר גבוה כיון שהחלק החשוף הוא ממקום יותר גדול, שבבית המקדש חלק זה היה מכוסה בעפר.

⁶⁶ שלא יתכן לפרש שרק מימות נביאים ראשונים היתה האבן שם, שהרי מבואר בגמ' שממנה הושתת העולם, ועל כרחך שהיתה שם מבריאת העולם.

דרשו על הפסוק "מקדש ראשון סלע ישכן ויתלונן, לינה אחת, מקדש שיני על שן סלע ומצודה, לינות הרבה. ותנינן תמן משנוטל הארון אבן הייתה שם ושתייה היתה נקראת מימות הנביאים הראשונים". דהיינו ששייך לומר על המקדש ששוכן על 'סלע' משום אבן השתיה, והיינו בגלל שאבן השתייה היא סלע ההר עצמו.

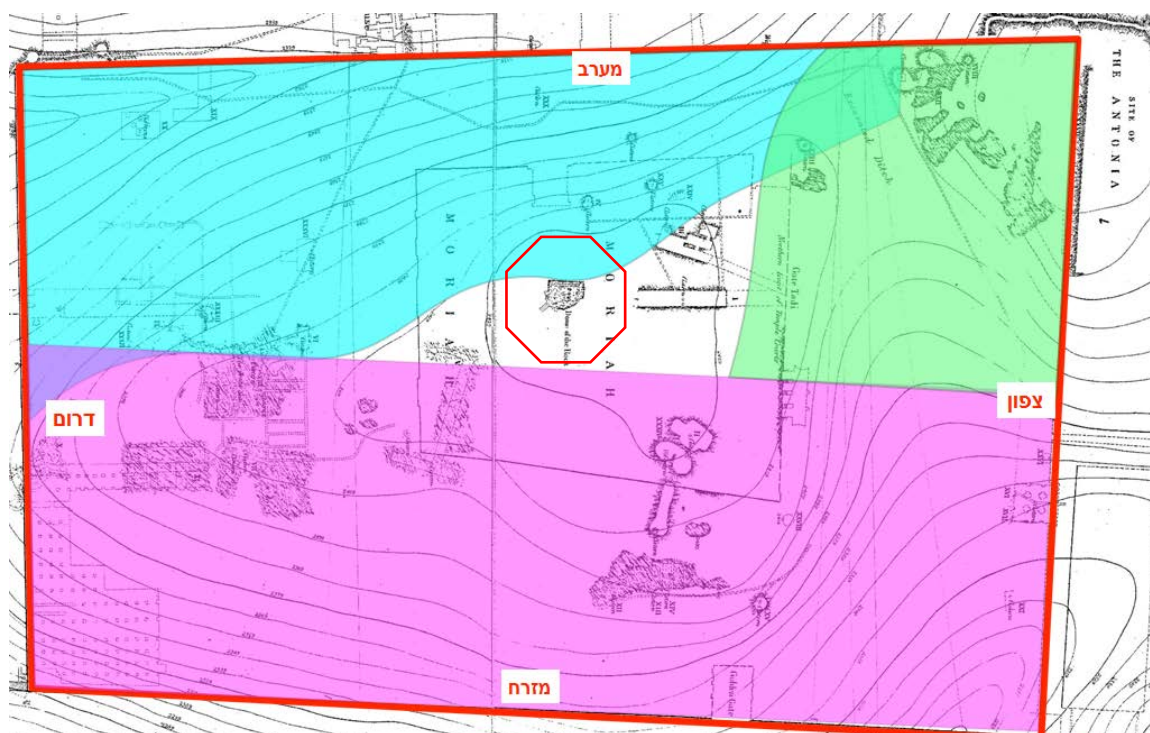
וכן מבואר מהלשון 'גבוהה מן הארץ שלש אצבעות', שעל דבר המיטלטל, אומרים בפשטות 'אבן גבוהה כך וכך', אבל הלשון 'גבוהה מן הארץ' מורה שהכוונה לסלע ההר שבלטה מריצפת קודש הקדשים בגובה ג' אצבעות.

וכן מבואר גם מעצם הענין שאבן זו היתה במקומה מזמן נביאים הראשונים, ועמדה במקומה משך כל גלות בבל עד שחזרו מן הגולה שגם בבית שני נשארה במקום הארון, ומשמע מזה שאיננה אבן מיטלטלת אלא סלע ההר.

וכן היה פשוט לכל הראשונים והאחרונים שהבאנו לעיל, שכתבו שהסלע שבתוך כיפת הסלע היא אבן השתיה.

איתור מקום המקדש ע"י המחקר הטופוגרפי

והנה מכח המחקר הטופוגרפי של ההר אפשר להוכיח היכן נמצאת 'אבן השתיה'. לפני שנרחיב להוכיח את מיקומה המדויק של אבן השתיה, נביא קודם הוכחה על דרך השלילה, להוכיח באיזה אזור בהר הבית לא יתכן למקם את אבן השתיה כלל, וממילא יבואר שהאפשרות היחידה למקם את אבן השתיה היא רק במרכז ההר באזור כיפת הסלע. הוכחה זו בנויה מג' שלבים, כשכל שלב שולל את האפשרות למקם את אבן השתיה באזור מסוים בהר הבית.

א. החלק המזרחי [294 אמה] של הר הבית (סגול)

מבואר במשנה שקודש הקדשים אשר בו עמדה אבן השתיה, הוא בחלקו המערבי של בית המקדש, ולפניו נמצאים ההיכל, האולם, העזרות, והחיל. [בנוסף לכך יש עוד שטח פנוי בין החיל לכותל המזרחי של הר הבית, (ישער המזרח בהר הבית' הנוכח כמה פעמים במשניות), אמנם אינו מפורש בדיוק מה גודלו]. חישוב כל העזרות והבנין למזרחה של אבן השתיה עולה לכה"פ 294 אמה. (10 אמות החיל, 135 אמה עזרת נשים, 76 אמה העזרות⁶⁷, 73 אמה בהיכל עצמו עד אבן השתיה⁶⁸). נמצא שלא יתכן שאבן השתיה נמצאת ב294 אמות המזרחיים של הר הבית. [זאת מלבד המרחב שיש בין כותל המזרחי של הר הבית והחיל].

ב. המורד המערבי של ההר (כחול)

⁶⁷ מידות פרק ה מ"א "מקום דריסת ישראל אחת עשרה אמה מקום דריסת הכהנים אחת עשרה אמה המזבח שלשים ושתים בין האולם ולמזבח עשרים ושתים אמה".

⁶⁸ מידות פרק ד' מ"ז "כותל האולם חמש והאולם אחד עשר כותל ההיכל שש ותוכו ארבעים אמה אמה טרקסין ועשרים אמה בית קדש הקדשים". ונחלקו הראשונים האם אבן השתיה עמדה במרכז קה"ק או במערבו, ולכל הפחות יש 10 אמות למזרחו, ולפי השיטות שאבן השתיה עמדה במערבו של קה"ק (רמב"ם) נמצא שיש כ304 אמה למזרח אבן השתיה. (וי"א שהארון עמדה במזרחו של קה"ק ולפי"ז יש להפחית י" אמות).

עוד מבואר במשנה, שהר הבית והעזרות לא היו במפלס אחיד, אלא מפלס הקרקע היה עולה בהדרגה ממזרח למערב. זאת אומרת, שאדם הנכנס למקדש בצד המזרחי, צריך לעלות בכמה גרמי מדרגות עד שמגיע למפלס של המקדש עצמו. ממפלס הר הבית יש עלייה של 12 מעלות למפלס עזרת הנשים, משם יש עלייה נוספת של 15 מעלות למפלס עזרת ישראל, משם יש עלייה של 4 מעלות לעזרת כהנים, ושוב יש עלייה של 12 מעלות למפלס האולם וההיכל עצמו, ואבן השתיה גבוהה מקרקע קה"ק ג' אצבעות.⁶⁹

הסיבה לעליות אלו היא משום שהר הבית המקודש עצמו אינו מישור (הבנויה בראש הר), אלא הוא עצמו 'הר', דהיינו שמשפע ועולה מארבע רוחות ההר עד לפסגתו בקודש הקדשים, וזוהי הסיבה שיש מדרגות בתוך המקדש, כדי לעלות אל ראש ההר ששם היה המקדש⁷⁰. (כמובן שאין העלייה שווה בכל מקום, אלא הוא כמו כל ההרים שבמקום אחד יש עלייה יותר תלולה ובמקום אחר העלייה מתונה יותר).

ממילא מתבאר, שאבן השתיה (דהיינו מפלס ההיכל עצמו) לא היתה במורד המערבי של ההר, שאם כן היינו צריכים לרדת במדרגות ממקום העזרות כדי להגיע למפלס ההיכל, ומכיון שיש רק עליות מכיוון מזרח למערב, מוכח שאבן השתיה איננה במורד המערבי של ההר, ומכח הוכחה זו נשללת האפשרות למקם את אבן השתיה במורד המערבי של ההר.

ג. החלק הדרומי

מכח ב' הוכחות הנ"ל, נשללת ממילא האפשרות של החלק הדרומי של ההר, משום שבדרום ההר פסגתו קרובה יותר לחומה המזרחית של הר הבית, ואין 294 אמות ממזרח הר הבית עד לתחילת המורד המערבי (=פסגת ההר) בכדי שנוכל למקם שם את העזרות וההיכל. (עיי' במפה).

⁶⁹ רמב"ם (בית הבחירה פרק ו) "המקדש כולו לא היה במישור אלא במעלה ההר, כשאדם נכנס משער מזרחי של הר הבית מהלך עד סוף החיל בשוה, ועולה מן החיל לעזרת הנשים בשתיים עשרה מעלות רום כל מעלה חצי אמה.... נמצא גובה קרקע ההיכל על קרקע שער המזרח של הר הבית שתיים ועשרים אמות".

⁷⁰ ובאמת המקדש עמד בפסגת ההר, וכמו שכתב יוסף בן מתתיהו (מלחמות היהודים ה,ה,א) "כי נוסד בית המקדש בראש גבעה בצורה", ושם מבאר שאף הבא מכיוון דרום היה עולה בכמה גרמי מדרגות כדי לעלות ולהגיע למפלס של ההיכל עצמו שהוא בגובה ההר. וכן מפורש ביחזקאל יחזקאל (מג, יב) שהמקדש עתיד לעמוד "על ראש הקר".

עוד הוכחה לשלילת החלק הדרומי של 'הר הבית' כמקום המקדש ראה בהערה⁷¹.

העמק הצפוני (ירוק)

בצפון מתחם 'הר הבית' (בערך תחת השביל המרוצף שמצפון לרמה) ישנו עמק (ממזרח למערב לכל רוחב 'הר הבית') הנקרא נחל הבצעא. עמק זה תוחם את גבול הר המוריה מצד צפון. במערב העמק (ששם העמק אינו עמוק כל כך) אף נמצא⁷² חפיר עמוק (כדוגמת החפיר שנמצא במגדל דוד) שנועד להגן על הר הבית מצד צפון⁷³.

⁷¹ מבואר במשנה שיש שטח פנוי נרחב בדרום הר הבית עד תחילת העזרה, דהיינו שיש מרחק גדול מכותל הדרומי של הר הבית עד כותל הדרומי של העזרה. שנינו במשנה (מידות פ"ב מ"א) "הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה" עוד מבואר במשנה שבית המקדש היה ממוקם קרוב יותר לצפון הר הבית מאשר לדרומו, ולמערבו יותר ממזרחו. וז"ל המשנה "רובו מן הדרום שני לו מן המזרח שלישי לו מן הצפון מיעוטו מן המערב, מקום שהיה רוב מדתו שם היה רוב תשמישו" ופי' הרמב"ם "אמר שהעזרה לא היתה באמצע הר הבית, אלא היה המרחק שבין חומת הר הבית ובין חומת העזרה מצד דרום יותר מן המרחק שביניהם מצד מזרח, והמרחק המזרחי יותר מן הצפוני, והצפוני יותר מן המערבי".

אף שלא מפורש במשנה בדיוק מה גודל המרחב בדרום הר הבית חוץ לעזרה, מ"מ אפשר להוכיח שאינו פחות מ-183 אמות. שהרי רוחב הר הבית הינו 500 אמה, ורוחב העזרה 135 אמה, נמצא שיש 365 אמות ברוחב הר הבית שהם חוץ לעזרה, ורובם הם בצד דרום, ואף בהנחה שמרחב הדרומי גדול ממרחב הצפוני רק אמה אחת, נמצא שיש לפחות 183 אמות פנוים לדרומו של העזרה. והרי אבן השתיה עמדה בקה"ק שהוא באמצע רוחב העזרה, ויש לפחות 67.5 אמות בין כותל הדרומי של העזרה למקום אבן השתיה. לפי"ז אפשר לקבוע שאבן השתיה לא נמצאת ב-250.5 (183+67.5) אמות הדרומיים של הר הבית.

ויש להוסיף שההגיון מחייב שהמרחב הדרומי היה עודף על המרחב הצפוני יותר מאמה אחת, שהרי המרחב המזרחי הוא פחות מהמרחב הדרומי ויותר מהמרחב הצפוני, ובפרט שסיבת הריבוי השטח הינה מפני שהמרחבים התחלקו לפי שימושם [מקום שהיה רוב מדתו שם היה רוב תשמישו], וא"כ מובן שהמרחב הפנוי לדרום המקדש גדול באופן משמעותי ממרחב הצפוני. [ומסתבר שהטעם לזה הוא מפני שהכניסה הראשית למקדש היתה בדרום, וכ"כ התיו"ט].

עוד יש להוסיף שכידוע שבחלק הדרומי של 'מתחם הר הבית' כיום יש תוספת של הורדוס, ואינו חלק מת"ק אמות המקוריים של הר הבית. אף שאין ידוע כמה בדיוק היתה התוספת, ברור שלפחות 32 מטר הדרומיים נוספו בתקופת הורדוס, וזאת מכח ה'תפר' שיש בחלקו הדרומי של הכותל המזרחי של הר הבית, והאמה מתחילים רק מהתפר, ומשם ישנם עוד 250.5 אמות שברור שלא נמצא שם אבן השתיה, כנ"ל. (תפר = מקום אשר בו נראה חיבור שני חלקי החומה, הישנה מצפון והחדשה מדרום). עוד ראיות לגודל התוספת הדרומית, ע"י במאמר הנ"ל (הערה 63) של אשר גרוסברג, תחומין ט"ז.

⁷² ע"י צ'ארלס וורן, ממשלחת הבריטית בשנים 1867-1870 (ע"י Survey of western palestine 3 pg. 215). ציון במפה בשם 'excavated ditch'.

⁷³ בתקופה החשמונאים חומתו הצפונית של הר הבית היתה גם חומת העיר. עמק זה והחפיר הוזכרו ע"י יוסיפוס בספרו קדמוניות היהודים יד, ד. גודל העמק תואר ע"י ההיסטוריון היווני סטראבון שכתב שעומקו 60 רגל (כ-18 מטר) ורוחבו 250 רגל (כ-77 מטר).

פומפיוס, המצביא הרומאי שכבש את ירושלים בשנת 63 לפנה"ס, אכן כבש את המקדש מצד צפון ע"י שמילא חפיר זה עפר ועצים. הורדוס שהרחיב את המקדש בשנת 19 לפנה"ס צירף שטח זה (שכבר התמלא והתיישר ע"י חיל פומפיוס) למתחם הר הבית, ובכך הרחיב את הר הבית עד הגבול הצפוני של ההר כיום. מובן שהמקדש והעזרות עמדו בהר המוריה עצמו, ולא בהרחבת הורדוס, ואם כן ברור שהמקדש היה דרומית לעמק הנ"ל.

והנה המרחק ממקום אבן השתיה ועד לסוף החיל והעזרות מצפון, הינו כ-77.5 אמה⁷⁴. נמצא שלא יתכן למקם את אבן השתיה בתחום ה-77.5 אמה הצפוניים, הסמוכים לעמק, שאילו כן אזי היו העזרות חורגות מגבולות הר הבית, והרי זה לא יתכן. אם כך הרי צמצמנו האפשרות למיקום אבן השתיה מצד צפון⁷⁵.

ובאמת יש להוסיף, שהרי העזרות לא הגיעו עד הגבול של הר הבית ממש, אלא היה מרווח פנוי בצד צפון בין כותל העזרה עד גבול הר הבית, [במשנה מבואר שהמרווח הצפוני היה גדול מהמרווח המערבי], וא"כ ודאי יש להוסיף עוד כמה אמות בצד צפון שאי אפשר למקם שם את אבן השתיה, אמנם אינו ברור בדיוק מה המרחק.

והנה מכח ג' הוכחות אלו, כבר ברור שאי אפשר למקם את אבן השתיה ברוב מרחבי ההר. האזור היחידי שיש אפשרות למקם שם את אבן השתיה הינו במרכז ההר סביב המקום של כיפת הסלע [המשולש הלבן במפה].

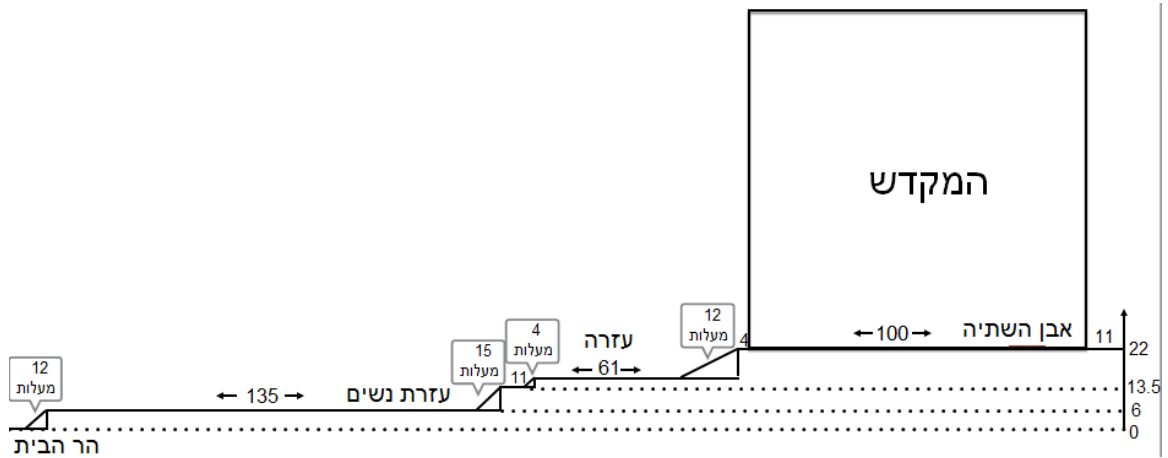
הוכחה למיקום המדויק של אבן השתיה.

כבר הזכרנו לעיל שבמשניות מבואר שהר הבית והעזרות לא היו במפלס אחיד, אלא שמפלס הקרקע היה עולה בהדרגה מכיוון מזרח למערב. במשניות אף מפורטים השלבים של עליות אלו. מהמפלס המזרחי של הר הבית (לא ברור באיזה מרחק מכותל המזרחי של הר הבית) היתה עלייה של 12 מעלות (6 אמות) למפלס עזרת הנשים, ושוב (לאחר 135 אמות) היתה עלייה של 15 מעלות (7.5 אמות) מעזרת נשים לעזרת ישראל, ושוב (לאחר 11 אמות) היתה

⁷⁴ רוחב העזרה שאבן השתיה עמדה באמצעיתה הינו 135 אמה, שחציה היא 67.5 אמה, והחיל עוד 10 אמות.

⁷⁵ לא דיקדקנו בצפון מזרח עד הסוף, כיון שאין נפק"מ שהרי ממילא אי אפשר למקם אבן השתיה בחלקו המזרחי של ההר כנ"ל.

עלייה של 4 מעלות (2.5 אמות לדעת ראב"י) לעזרת כהנים, ושוב לאחר 44 אמות היתה עליה נוספת של 12 מעלות (6 אמות) עד האולם⁷⁶, ואבן השתיה היתה גבוהה מקרקע קוה"ק ג' אצבעות.⁷⁷

ועל כן כדי לאתר מקום שתהיה אפשרות למקם בו את אבן השתיה, צריך למצוא נקודה, שאם מתרחקים ממנה לכיוון מזרח X אמות, יש ירידה של Y אמות, וכן הלאה עד למפלס של הר הבית עצמו. אבל אם כשמתרחקים מנקודה זאת X אמות, אין ירידה של Y אמות, אלא סלע ההר במקום ההוא גבוה יותר ממה שאמור להיות ע"פ חישוב הגבהים של המשנה, ודאי שלא יתכן לומר שזהו מקום אבן השתיה והמקדש. (שהרי לא יתכן שאיפה שבזמן המקדש היה אפשר לרדת אל רצפה נמוכה יותר, יהיה קיים שם כיום סלע ההר, ופשוט).

המקום היחיד בהר הבית שניתן למקם בו את 'אבן השתיה', כך שיתאים למרחקים והמפלסים ע"פ המשנה במידות, הוא אך ורק במקום הצחירה (הסלע שבתוך מבנה כיפת הסלע). הפרש הגבהים הקיים כיום בין ראש הסלע לבין מפלס ה'רמה' הוא כ-3 מטר, שזה מתאים עם ההפרש שבין רצפת קודש

⁷⁶ מדרגות אלו לא היו צמודות, אלא בין כל קבוצה של 3 מדרגות היו שטחים ישרים באורך 3-4 אמות.

⁷⁷ שהרי הר הבית אינו מישור, אלא הוא 'הר', דהיינו שמארבע צדדיו הנמוכים השטח עולה בהדרגה עד שמגיע לראש ההר. (ובאמת שזו היא הסיבה שיש מדרגות מדרגות בתוך המקדש, כדי לעלות אל ראש ההר).

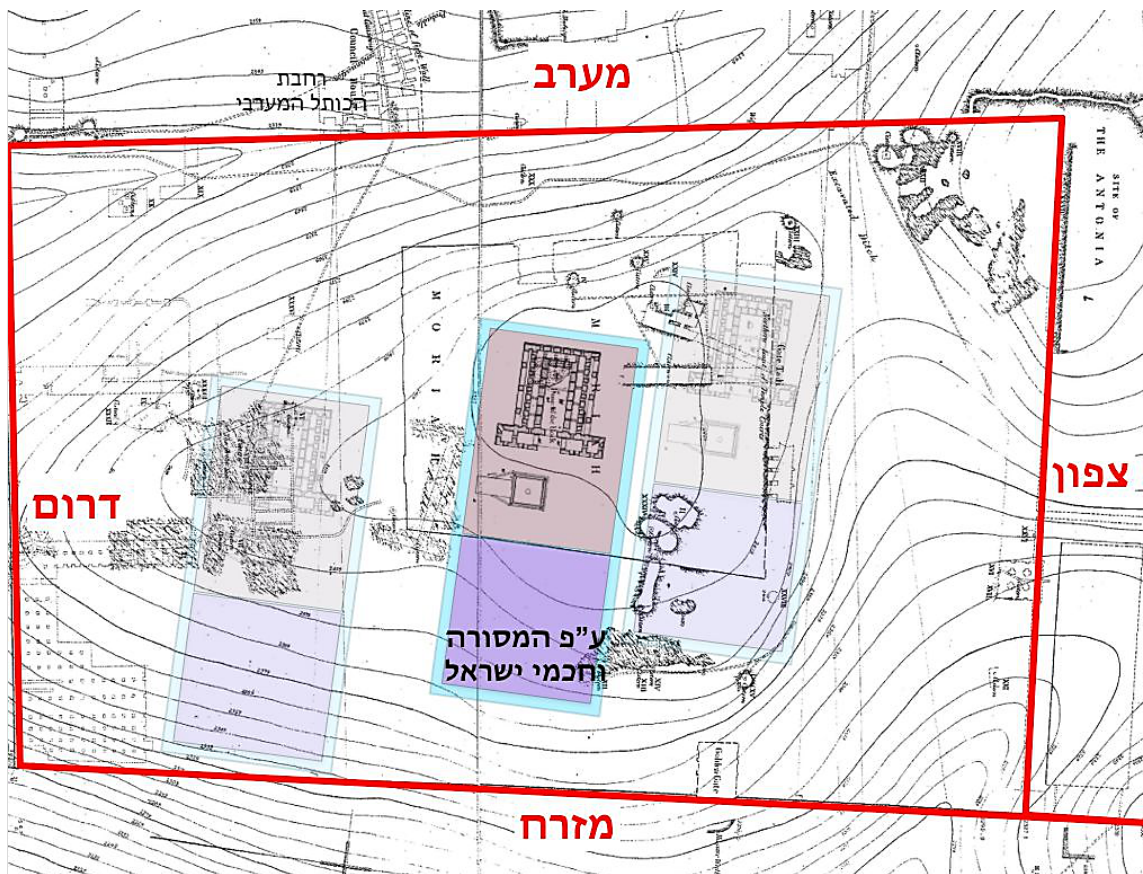
וז"ל הרמב"ם (בית הבחירה פרק ו) "המקדש כולו לא היה במישור אלא במעלה ההר, כשאדם נכנס משער מזרחי של הר הבית מהלך עד סוף החיל בשוה, ועולה מן החיל לעזרת הנשים בשתיים עשרה מעלות רום כל מעלה חצי אמה.... נמצא גובה קרקע ההיכל על קרקע שער המזרח של הר הבית שתיים ועשרים אמות".

היכן העזרה?

הקדשים לבין רצפת העזרה שהוא 6 אמות (12 מדרגות); הפרש הגבהים שבין הרמה לבין השטח הסמוך לה ממזרח הוא 3.5 מטר, וזה מתאים עם הפרשי הגובה שבין עזרת ישראל ועזרת נשים שהוא 7.5 אמות (15 מדרגות), וכן הלאה לצד מזרח יש עוד ירידה המתאימה לירידה של 6 אמות של 12 מדרגות של החיל.

לעומת זאת, בכל נקודה אחרת בהר שננסה למקם את אבן השתיה, הטופוגרפיה של ההר לא תתאים להפרשי הגבהים של המשנה. דהיינו שאם נמדוד מאותו מקום שננסה למקם שם את 'אבן השתיה' X אמות, אין הסלע יורד Y אמות, וכן הלאה כשמרחיקים עוד X אמות עד הירידה של 15 מדרגות היורדים לעזרת נשים, ג"כ אין ירידה מספקת לזה.

הדברים הנ"ל מתאימים לכל נקודה בהר הבית, וכדי להזגים הדברים, נבחר ב' שיטות' ידועות, ונראה איך שהדברים מופרכים מעיקרם מכח הטופוגרפיה של ההר.

השיטה הצפונית

שיטתו של פרופ' אשר קאופמן ז"ל, ממקמת את אבן השתיה ב'כיפת הרוחות' (בפינה הצפון מערבית של הרמה). הוא הגיע לשיטה זו מתוך הנחה שמקום שריפת הפרה בהר הזיתים צריך להיות במקום שהוא מעל גובה 800 מטר (שרירותי לחלוטין, עיי' בהערה), ומכיון שנקודה הכי דרומית בהר הזיתים מעל גובה זו היא צפונית לצח'רה, הסיק מכך שהצח'רה איננה מקום אבן השתיה, וחיפש מקום אחר למקם שם את קדש הקדשים, ומצא מקום שהיה נראה לו 'כסלע ההר' מתחת לכיפת הרוחות.⁷⁸

והנה המחקר הטופוגרפי מפריך שיטה זו מכל וכל. שהרי בצד הצפוני, כל מרכז ההר (לרוחב, בין מזרח למערב) הוא במפלס שווה, ואין ירידה בגובה ההר לכיוון מזרח רק סמוך לכותל המזרחי (עיי' במפה), ואם ממקמים את אבן השתיה ב'כיפת הרוחות', ומרחיקים לכיוון מזרח 73 אמות (לשטח שלפני האולם - שאמור להיות ירידה של 6 אמות = 12 מדרגות), עדיין אין ירידה בגובה ההר כלל, וסלע ההר הוא באותו מפלס, (ולא יתכן שהיתה שם ירידה של 6 אמות כמתואר במשנה), ואף אם מרחיקים לכיוון מזרח עוד 76 אמות שכבר אמור להיות ירידה של עוד 10 אמות (2.5 אמות ב 42 מדרגות בין עזרת כהנים ועזרת ישראל + 7.5 אמות של 15 מדרגות היורדות לעזרת נשים) סה"כ 16 אמות, עדיין כמעט אין ירידה כלל בגובה ההר!! וא"כ לא יתכן כלל לומר ששם הוא מקום המקדש.⁷⁹

⁷⁸ באמת שיטה זו, הנחשבת לאחת מה'שיטות' העקריות, אין לה ידים ורגלים: (1) עצם החיפוש של מקום אבן השתיה על פי מקום שריפת הפרה, הוא יתלי תניא בדלא תניא, שהרי בניגוד למקום אבן השתיה שיש כמה רמזים בחז"ל שעוזרים בזיהוי מקומו, אין בחז"ל שום רמז למקום שריפת הפרה בהר הזיתים; (2) האבן שתחת כיפת הרוחות, ששיטה זו מחשיבה אותה כ'אבן השתיה' מסתבר שאינה סלע ההר, אלא היא מאבני הריצוף של הורדוס, (3) צורת המקדש והעזרה לפי שיטתו אינם מלבן (שקירותיו מקבילים) אלא טרפיזי כזה Δ , [גם הר הבית שהוא ית"ק אמה על ת"ק אמה' לפי דבריו אינו מדת אורך ורוחב אלא הינו מדת שטח של 250,000 אמות מרובעות]. (4) ההחלטה שמקום שריפת הפרה הוא דוקא מעל גובה 800 מטר אין לה סימוכין כלל, מה עוד שע"פ הגמ' ביומא מקום שריפת הפרה היה באותו גובה (בקו ישיר) של פתח ההיכל, והמקום הכי גובה בהר הבית הוא 743 מטר, וע"כ שמקום שריפת הפרה אינו בגובה 800 מטר. (5) ולסיום יש לציין שאחד מה'רווחים' הגדולים של שיטה זו הוא שאין צורך 'להזיז' את כיפת הסלע, אלא אפשר להשאיר אותה במקומה לצד בית המקדש, ואין צורך לדחות את המוסלמים כדי לבנות את המקדש, והמשכיל יבין. – ועל אף כל האמור, וכן על אף מה שיתבאר בהמשך ששיטה זו מופרכת מבחינת הטפוגרפיה, בכל זאת שיטה זו מצוטטת כאחד מהשיטות העיקריות בפי אלו המשדרים שיש 'הרבה ספיקות' בענין מקום המקדש.

⁷⁹ מובן שאף אם יתכן לומר שחפרו בסלע, ומה שהיה פעם סלע היום כבר אינו בנמצא, ודאי לא יתכן לומר שאיפה שפעם לא היה סלע, יש שם היום את סלע ההר. והבן

זאת מלבד מה ששיטה זו מופרכת מכח העמק הנמצא מצפון לרמה שהוזכר לעיל, [נחל הבעצא], שלפי התיאוריה של קאופמן, כל הצד הצפוני של העזרה נופל לתוך העמק. (עי' במאמר הנ"ל של אשר גרוסברג, בתחומין חלק ט"ז).

השיטה הדרומית⁸⁰

⁸⁰ מה שמפורסם כה'שיטה הדרומית' היא התיאוריה של האדריכל טוביה שגיב, אשר באמת כל יסודה הינה השערה מרחיקת לכת ללא כל ביסוס במציאות או בדברי חז"ל.

עיקרי שיטתו: בדרום הר הבית ישנם בורות ענקיים החצובים בסלע ההר, שגיב משער שקרקעית הבורות היא המפלס האמיתי של הר הבית, וכותלי הבורות הם שיירי מבנה המקדש שעדיין עומדים על תילם ולא נחרבו כלל ('במקרה' הם אינם נמצאים במקומם המתאים לפי המשנה, וצורתם אינם תואמים לשום חלק של המקדש או הלשכות, לדוגמא עמודים גבוהים במקום ההיכל לשיטתו). מקום כיפת הסלע הוא מבצר אנטוניה, וחומות הר הבית הנוכחיים (כולל הכותל המערבי) אינם מזמן המקדש כלל, אלא נבנו בתקופה מאוחרת יותר(!), (לטענתו כל הבניה המונומנטלית של הורדוס המתועדת במקורות לפרטי פרטים נאבדה מאיתנו, והמבנים הענקיים התואמים כל כך לתיאורי יוסיפוס על בנין הורדוס, הם מבנין אדריאנוס קיסר אשר אינו מתועד כלל). טיעון זה מופרך מכמה סיבות וממצאים, בין השאר מטבעות מתקופת המקדש שנמצאו בנדבכי האבנים ועל הרחוב המרוצף הצמוד לפינה המערבית-דרומית של כותלי הר הבית המוכיחים בבירור שזמן בניית הכתלים הם בתקופת המקדש).

מן הענין לציין שהסיבה המרכזית שהביאה את שגיב לטעון שמקום המקדש הוא בחלק הדרומי של ההר, אינה הוכחה שהמקדש הוא דוקא בדרום ההר, אלא שלפי שיטתו המקדש היה ממוקם במקום יותר נמוך, והצד הדרומי של הר הבית הוא חלקו הנמוך של ההר.

[עיקרי הראיות שהמקדש היה במפלס נמוך הם: (א) אמת המים שעברה בעזרה, שלדעת שגיב הכוונה לאמת מים שהגיעה ממעיין אל ערוב שהוא עין עיטם לפי דעתו (דרך בריכות שלמה, מדרום בית לחם), וחישובי הגובה של שרידי האמה (התחתונה!) שנמצאו מחייבים לדעתו הנמכת מפלס העזרה. אמנם הוא מתעלם מה'אמה העליונה' המגיעה מבריכות שלמה ועוברת ליד שער יפו (ליד הקישלה), שהיא במפלס גבוה בהרבה (770 מטר ליד הקישלה), ממנה יכלו המים להגיע בקלות לעזרה הממוקמת על הרמה המוגבהת, [ואף למקוה שמעל שער המים]. גם עצם הזיהוי של ברכות שלמה כ'עין עיטם' אינו הולם את דברי חז"ל שמשמע מהם שעין עיטם הינו בקרבת המקדש וירושלים בנחלת בנימין, [דוד המלך חשב לבנות שם את בית המקדש] ולא מדרום לבית לחם. ובאמת נראים דבריו של הרב דר. מיכאל בן ארי שאמת המים העוברת בעזרה לא שימשה להבאת מים לעזרה (aqueduct) כלל, אלא היא תעלת ניקוז שדרכה הדם והמים מתנקזים לנחל קדרון, והבאת המים לעזרה התבצעה ע"י שאיבת מים מבור הגולה ש'הגלגל נתון עליו ומשם מספיקים מים לכל העזרה' (משנה מדות ה,ד), להרחבת הענין עי' מאמרו של הרב דר. מיכאל בן ארי, תחומין כרך ט"ז.

(ב) יוסיפוס כותב (קדמוניות כ', ח', י"א) שהכהנים היו מפחדים שאגריפס מסתכל עליהם בשעת העבודה ולכן בנו חומה בעזרה להסתיר את ראייתו. שגיב משער שארמונו של אגריפס היה במעלה רחוב השלשלת, ומכך שהיה יכול לצפות מארמונו על עבודת המקדש הוכיח שהמקדש היה במפלס נמוך. כמוכן שתליית מקום המקדש בהשערה לא מבוססת על מיקום ארמונו של אגריפס, על פי הסיפור [התמוה] המובא ביוספוס, מגוחכת.

(ג) המפלס הנמוך של השער הכפול ושל שער ברקלי. הוא מתעלם מהמסדרונות המפוארים עם גרמי המדרגות הנמצאים מעבר לשערים אלו (תחת מסגד אל אקצא – מקום הסטיו המלכותי) עוד מבנין הורדוס

כמו כן בצד הדרומי אין שום מקום שניתן למקם שם את מקום המקדש, מבי' טעמים, קודם כל, כמו שכתבנו לעיל, בצד דרום פסגת ההר קרובה יותר לצד המזרחי של ההר, כך שבכדי למקם את אבן השתיה בגובה ההר ולא בירידה המערבית, צריך למקם את אבן השתיה קרוב יותר למזרח, ויוצא שכמעט ואין מספיק מקום בצד מזרח למקם שם את העזרות והחיל וכנ"ל. – בנוסף לכך, אם מתרחקים מהמקום ששם ממקמים את אבן השתיה לפי שיטה זו 73 אמות לכיוון מזרח (עד לפני האולם), שאמורה להיות ירידה של 6 אמות (12 מדרגות) אין ירידה כלל, ואף אם מרחיקים עוד 76 אמות, שאמורה להיות כבר ירידה של עוד 10 אמות (2.5 אמות בין עזרת כהנים ועזרת ישראל, ועוד 7.5 אמות ל-15 מעלות היורדות לעזרת נשים) דהיינו סה"כ ירידה של 16 אמות, אין ההר יורד אלא כ-3 מטר בלבד, שהם בערך 6 אמות, נמצא שההר גבוה בכ-10 אמות ממה שאמור להיות. וזה שולל את האפשרות למקם את המקדש בחלק הדרומי מכל וכל.⁸¹

עוד ראיה למיקום המקדש במקום כיפת הסלע ראה בהערה ⁸².

המובילים למפלס הר הבית (ולא למפלס קרקעיות הבורות שהוא המפלס של המקדש לפי שיטת שגיב). מלבד זה לא מובן איך שערים שנבנו בתקופת אדריינוס לפי שיטתו, מהווים ראיה למפלס המקדש, לטענתו שהשטח השתנה בצורה כה דרסטית בתקופה זו.

אין כאן המקום להציע את כל הפירוכות שישנם על שיטתו, אבל באמת שיטתו מופרכת מיסודה, שהרי גובה סלע ההר (בפרט בחלק הדרומי) ידוע בבירור ע"י הבורות הנמצאים שם, שנמדדו ע"י וילסון וצ'ארלס וורן (ע"י לעיל הערה 63) ועוד כמה חוקרים שבדקו בורות אלו מבפנים, ואמרו כולם פה אחד שהם חצובים בסלע ההר ואינם שרידי מבנים, ומתברר שסלע ההר גבוה בכ-16 מטר מקרקעית הבורות, ונמצא שמקום המקדש לפי שגיב הוא 16 מטר מתחת לפני הסלע. עד היום אפשר לראות שן סלע טבעי העולה מעל פני הקרקע בדרום הר הבית, ולפי שגיב נצטרך לומר שהיה עמוד של סלע ההר בגובה 16 מטר שעמד באמצע העזרה. (הרב צבי רוגין שליט"א מירושלים כתב מאמר ובו למעלה 20 פירוכות על תיאוריית שגיב, וע"ע מאמרו של הרב עזריה אריאל בעניין, ובאוצר המקדש וירושלים של האנציקלופדיה התלמודית, סוף חלק ה).

במאמר זה לא נתייחס לתיאוריית שגיב' עצמה, אלא ל'ידעה' המצוטטת בפי ההמון, שהמקדש היה בדרום הר הבית מול רחבת הכותל המערבי.

⁸¹ כל זה מלבד משי"כ לעיל (הערה 71) שמדברי המשנה שבדרום היה המרווח הכי גדול בין מקום העזרה וכותל הר הבית, מוכח שאין המקדש בחלק הדרומי של ההר.

⁸² ראיה נוספת שה'ירמה' אשר בנין כיפת הסלע בנוי עליה הוא מקום המקדש, יש להביא מהקיר המזרחי של ה'ירמה המוגבהת'. בירושלמי בעירובין (פ"ה ה"א) מבואר שהמקדש והעזרות היו מכוונים לרוחות העולם האמיתיות, דהיינו שהכותל המזרחי של ההיכל עמד בכיוון המזרחי האוסטרונמי, (עיי"ש כל הסוגיא). והנה חומות הר הבית אינן בנויות במכוון לרוחות העולם, והם גם אינן מקבילות זו לזו. אולם, הקיר המזרחי של הרמה המוגבהת, עליה בנויה 'כיפת הסלע', בנוי לרוח מזרח המדויק (צפון-דרום). קיר זה מושתת על יסוד קיר עתיק מאד. לפי דברינו שהסלע שבתוך כיפת הסלע הוא אבן השתיה, נמצא שהגבול בין עזרת ישראל לעזרת נשים הוא בדיוק בקיר המזרחי של הרמה, וזה תואם במדויק את דברי הירושלמי.

בנוסף על כל זה, יש לציין שיוסף בן מתתיהו, שראה את בית המקדש בבנינו, ומתארו בהרחבה, כותב "כי נוסד בית המקדש בראש גבעה בצורה"⁸³, הרי שהמקדש היה **בראש** ההר, וזה מתאים למקום כיפת הסלע בלבד, שהוא באמת 'ראש ההר'.

הרי נתבאר מכל הנ"ל, שהמקום היחיד בהר הבית שניתן למקם בו את מקום המקדש וקודש הקדשים באופן שיתאים להמבואר במשניות מסכת מדות מבחינה טופוגרפית, הוא במקום כיפת הסלע, [דהיינו שאבן השתיה הוא הצח'רה (האבן שבתוך בנין כיפת הסלע)], ואין שום 'שיטה' אחרת המתאימה עם מקורות חז"ל והטופוגרפיה של ההר; וזה גם המקום שכל הקדמונים והראשונים ולהבדיל אף הגוים מזהים כמקום המקדש, וכן נקטו גם הפוסקים להלכה כמו שנתבאר לעיל; והוא גם בראש ההר כתיאור יוסף בן מתתיהו, "כי נוסד בית המקדש בראש גבעה בצורה". נמצא שיש התאמה מלאה בין המסורת והמחקר הטופוגרפי בזיהוי מקום המקדש, ולא נשאר מקום להסתפק בזה כלל. וכלשון הרדב"ז "אין ספק כי האבן הזאת, אשר תחת הכיפה, היא אבן השתיה אשר עליה היה הארון בבית קדש הקדשים".

מקום המקדש והעזרות בהר הבית

הר הבית כיום גדול בהרבה מחמש מאות אמה על חמש מאות אמה, וצורתו כעין מלבד וזאת מחמת התוספת של הורדוס (ע"י לעיל). לכן יש שטח גדול בתוך מתחם 'הר הבית' שבאמת אינו מכלל הר הבית המקודש⁸⁴.

התמונה המובאת כאן היא תמונה מהר הבית כפי שנראה כיום, ומעליו שרטוט של גבולות הר הבית המקודש (500x500) ובתוכו מקום ההיכל והעזרות⁸⁵. קודש הקדשים ממוקם מעל אבן השתיה [הסלע שבתוך כיפת הסלע] וממילא מתברר

⁸³ "כבר דברתי, כי נוסד בית המקדש בראש גבעה בצורה ובראשונה נשא המישור אשר במרום הגבעה בקשי את ההיכל והמזבח... אולם בדורות הבאים אחרי שלמה הוסיף העם כל הימים להעלות עפר [מסביב להיכל], עד אשר התישר ראש הגבעה והתרחב..." (מלחמות היהודים ה,ה,א).

⁸⁴ ודנו האחרונים האם יש איסור מדרבנן להיכנס לשם בטומאה, והאם נוהגים שם הלכות מורא מקדש.

⁸⁵ השרטוט הינו הציור המפורסם של בעל התפא"י המודפס בסוף משניות מסכת מדות.

מקום ההיכל והעזרות⁸⁶. [גבולות הר הבית כיום, סומנו בקווים כחולים, המרובע האמצעי הגדול הוא גבולות הר הבית המקודש (ת"ק על ת"ק אמה). ובמרכזו (יחסית) ההיכל והעזרות]⁸⁷.

⁸⁶ הסיבה שההיכל והעזרות הם קצת 'באלכסון' היא משום שהם עמדו לפי רוחות העולם (האוסטרנומים המדויקים), כמבואר בירושלמי, הובא לעיל הערה 82, ואינם מקבילים לכותלי הר הבית.

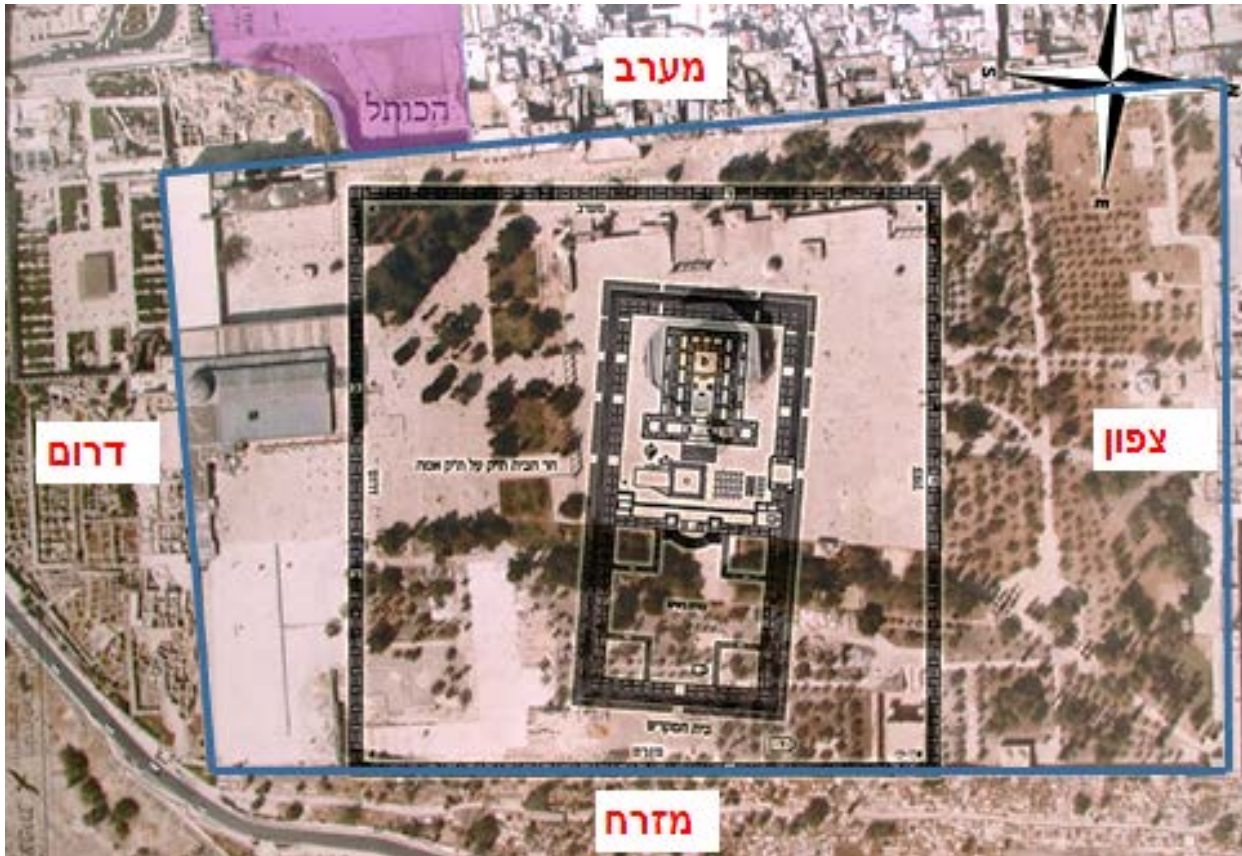
⁸⁷ השירטוט המובא כאן הוא לפי שיעור אמה של 52.5 ס"מ. הערה בענין שיעור האמה שהשתמשנו בו לשירטוט מקום המקדש והעזרות.

האמה של 58 או 60 ס"מ [חזו"א] אינה מתאימה לצורת המקדש כפי המציאות, כיון שמרובע של ת"ק על ת"ק אמה אינו 'נכנס' בתוך שטח הר הבית. שברוב שטח הר הבית, אין בין הכותל המזרחי והכותל המערבי 500 אמה לפי אמה זו. הנוקטים בשיעור אמה זו מתרצים שהר הבית אינו מרובע של ת"ק על ת"ק אמה, אלא שיש מקום אחד בהר ששם יש 500 אמה בין מזרח למערב (הקו שחוצה את כיפת הסלע), ובאמת בצד צפון יש יותר מ-500 אמה ובצד דרום יש פחות מ-500 אמה, (כ"כ ר' זלמן קורן, ר' שלמה גורן ור"מ טיקוטינסקי). אמנם באמת אין זה מתיישב כלל בלשון המשנה 'הר הבית היה ת"ק אמה על ת"ק אמה'.

עוד אפשר להוכיח מהר הבית עצמו ששיעור האמה היא קטנה בהרבה מ-58 ס"מ. שהרי הר הבית והר המוריה עצמו, בצדו המערבי, אורכו רק 230 מטר מפניתו הצפונית לפינתו הדרומית. בצפונו (בערך באזור שער המשגיח) הוא תחום ע"י העמק של נחל הבצעה, ובדרום (באזור קשת וילסון) ע"י עמק טרופיון, ואם נחלק 230 מטר ל-500, נמצא שאמה אינה עולה על 46 ס"מ. וע"י בספר הר הבית להרב שלמה גורן עוד קשיים המתעוררים בחישובי מקומות המקדש בהר הבית לפי אמה זו.

ובאמת היה צריך לחשב את מקום המקדש והעזרות לפי שיעור האמה של 44.4 ס"מ (האמה המצרית הרגילה, והאמה הרומית) שכך דעת הרמב"ם והראשונים וגדולי האחרונים (ש"ד, ט"ז, מג"א, תיו"ט ועוד, עיי' מדות ושיעורי תורה, הרב בייניש, עמ' ר"כ ואילך), וכן מוכח מכמה ממצאים ארכיאולוגיים, [לדוגמא כתובת השילוח (שכתוב בו שנקבת חזקיהו היא באורך 1200 אמה ואורכה תואם את האמה של 44.4 ס"מ)], או לכל היותר לפי שיעור אמה של 48 ס"מ (שי' ר' חיים נאה) ולפי"ז מקום העזרות קצת יותר קטן מאשר בשירטוט. אמנם בשירטוט המובא כאן החמרנו אף לשיטת החוקרים (ריטמייר) שביהמ"ק נבנה ע"פ האמה המצרית המלכותית שהיא אמה בת שבע טפחים (אמה וטופח) והיא 52.5 ס"מ, משום שיש לה כמה סימוכים בממצא הארכיאולוגי של הר הבית.

היכן העזרה?

נסיים בדברי ה'אור החיים' המפורסמים על הפסוק 'כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו ובא גאלו הקרב אליו וגאל את ממכר אחיו' (ויקרא כה, כה) וז"ל: "ואמר 'ומכר מאחוזתו' ירצה על המשכן משכן העדות, אשר הוא אחוזתו ית' שבו השרה שכינתו, ובעונותינו נמכר הבית ביד האומות, וכמאמרם ז"ל (מדרש תהלים ע"ט) בפירוש פסוק מזמור לאסף באו גוים וגו',

והודיע הכתוב כי גאולתו היא ביד הצדיק אשר יהיה קרוב לה' על דרך אומרם 'בקרובי אקדש' הוא 'יגאל ממכר אחיו', כי האדון ב"ה יקרא לצדיקים אח כביכול דכתיב (תהלים קכ"ז) למען אחי ורעי, והגאולה תהיה בהעיר לבות בני אדם ויאמר להם הטוב לכם כי תשבו חוץ גולים מעל שלחן אביכם ומה יערב לכם החיים בעולם זולת החברה העליונה אשר הייתם סמוכים סביב לשלחן אביכם הוא אלהי עולם ב"ה לעד, וימאס בעיניו תאוות הנדמים ויעירם בחשק הרוחני גם נרגש לבעל נפש כל חי עד אשר יטיבו מעשיהם, ובזה יגאל ה' ממכרו, ועל זה עתידין ליתן את הדין כל אדוני הארץ גדולי ישראל ומהם יבקש ה' עלבון הבית העלוב".